

ΑΘΗΝΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΡΙΑΚΟΣΤΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΑΘΗΝΗΣΙΝ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ

1919

Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΤΟ ΠΟΙΝΙΚΟΝ ΚΑΙ ΙΔΙΑ ΤΟ ΦΟΝΙΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ

ΠΑΡ' ΟΜΗΡΩ

(Σκῆπτρον)

«Ἐν παλάμῃς φηρέουσι δικασπόλοι, οἷτε θέμιστας
πρὸς Διὸς εἰρύατοιο» (1)

Ἱερά, σεμνή καὶ μεγαλοπρεπῆς ἡ τοῦ δικαίου ἰδέα ἐνοπτριζέται ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ ἐμφανίσεως ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ κόσμου διὰ τῶν Ὀμηρικῶν ποιημάτων πρὸς τοῖς ἄλλοις στοιχείοις τοῦ πολιτισμοῦ, ἅπερ εἰκονίζεται τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἔχον ἐν τοῖς ἔπεσι τοῦ θείου ποιητοῦ, ἀκτινοβολεῖ καὶ ἡ τοῦ δικαίου ἢ τῆς δίκης φαεινὴ καὶ τηλαυγὴς ἐννοια· εἰ καὶ νόμους γραπτοὺς εἰσέτι τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος δὲν γνωρίζει, ὅμως τιμᾶ καὶ σέβεται τὰς ἐκ τῆς παραδόσεως τῶν προηγουμένων γεγεῶν καθιερωμένας συνθηδείας ἢ ἔθιμα, ἅπερ παρ' αὐτῷ τοὺς τοῦ δικαίου νόμους ἀποτελοῦσι· τὰ ἔθιμα ταῦτα καλοῦνται θέμιστες (2) καὶ ἀπέβησαν οἷον θεσμοὶ ἀκίνητοι καὶ ἱεροί· τὰς θέμιστας δὲ ταύτας κατὰ τὴν δόξαν τῶν τότε Ἑλλήνων λαβόντες παρὰ τοῦ Διὸς φυλάττουσιν οἱ δικασπόλοι (3), οἱ διογενεῖς καὶ διοτρεφεῖς βασιλεῖς καὶ οἱ ἄνακτες· σύμβολον δὲ ἐν τῇ ἐνσκήσει τῆς δίκης φέρουσι τὸ σκῆπτρον· διὸ καὶ

(1) Ἰλιάδ. Α. 238.

(2) *Θέμις* καὶ *θεσμός* (Δωριετὶ *τεθμός* γίνεται παρὰ τὸ *τιθέναι* πρὸλ. καὶ τὸ *lex -legere* (=θεσμὸν τιθέναι) καὶ τὸ Ἑλληνικὸν *νόμον τιθέναι*· ἡ δὲ λ. *νόμος* παρ' Ὀμήρῳ δὲν ἀπαντᾷ, δις δ' εὔρηται· παρὰ τῷ Ἡσιόδῳ σημειωτέρον δὲ προσέτι, ὅτι καὶ τὰ νομοθετήματα τοῦ μὲν Δράκοντος *θεσμοί*, τοῦ δὲ Σόλωνος *νόμοι* καλοῦνται· ἡ λ. *θέμις* παρὰ τῷ ποιητῇ δηλοῖ τὸ *δίκαιον* τὸ κατ' ἔθος ἐπικρατοῦν οὐχὶ δὲ καὶ τῇ ἀποφάσει ἢ ψήφῳ τοῦ λαοῦ, ὡς ὕστερον ὁ νόμος· παρὰ τῷ ποιητῇ προσέτι αἱ *θέμιστες* δηλοῦσιν οὐχὶ μόνον τὰ δίκαια τῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ τοὺς χρησμούς ἢ τὰς θελήσεις τῶν θεῶν· διὸ λέγονται συνωνύμως «*Διὸς θέμιστες καὶ Διὸς βουλαι*» Ὀδύσσεια, π, 403. ἐπειδὴ δὲ τὸ *θέμις* ἴσον τῷ *δίκη*, διὰ τοῦτο ὕστερον ἐλέγχθη «*δίκην τίνειν καὶ θέμιν τίνειν*» Αἰσχύλ. Ἰκέτ. 436.

(3) Ἐν τοῖς Ὀμηρικοῖς ἔπεσιν εὔρηται μόνον τὸ δικασπόλοι, τὸ δὲ *θεμιστοπόλοι* φαίνεται τὸ πρῶτον ἐν τοῖς Ὀμηρικοῖς καλουμένοις ὕμνοις· καὶ ἐν Μυτιλήνῃ δὲ ἐλέγοντο *δικασκόποι* πρὸλ. καὶ *θεμισκόπος*· Πινδ.

οἱ βασιλεῖς μάλιστα σκηπιῶχοι(1) ἐπονομάζονται· ἀσεβῆς δὲ καὶ ἄγριος θεωρεῖται ὁ οὔτε δίκας εὖ εἰδὼς οὔτε θέμιστας(2)· διὰ τὴν ἔλλειψιν δὲ καὶ ἄγνοιαν τούτων ἀπολίτιστοι καὶ ἄγριαι χαρακτηρίζονται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ οἱ Κύκλωπες, οἵτινες οὔτε βουλὰς ἔχουσιν οὔτε θέμιστας. θεμιστεύει δ' ἕκαστος τῶν ἑαυτοῦ παίδων καὶ τῶν γυναικῶν οὐδὲ φροντίζουσιν ἀλλήλων(3).

Ἐν τινι δ' εἰκόνι ὁ ποιητὴς μάλιστα περιγράφει καὶ τὴν τότε γινομένην διαδικασίαν· κατὰ τὴν περιγραφὴν δὲ ταύτην ἡ κρίσις ἐγένετο δημοσίᾳ καὶ εἰς ἐπήκοον τοῦ λαοῦ συνηθροισμένου ἐν τῇ ἀγορᾷ· κρίνουσι δ' οἱ γέροντες ἐν ἱερῷ κύκλῳ(4) καθήμενοι ἐπὶ ξεστῶν λίθων, ἐν ᾧ τὸν περίεξ συνωθούμενον λαὸν ἐπέχουσιν οἱ κήρυκες, παρ' ὧν τὸ σκῆπτρον οἱ γέροντες λαβόντες δικάζουσιν ἀμοιβαδὸν τοὺς ἀντιδίκους· πρὸς μείζονα δὲ διαφώτισιν τῆς δικαιοσύνης καὶ εὐρεσιν τῆς ἀληθείας ἐξετάζονται καὶ μάρτυρες(5)· ἔτι δὲ καὶ χέρας πρόκειται δύο τάλαντα χρυσοῦ, δοθησόμενον ἐκείνῳ, ὃς ἐνώπιον τῶν δικαστῶν ἰθύντατα τὴν δίκην εἶπη, δηλαδὴ τῷ νικητῇ τῶν ἀντιδίκων(6).

Ἐν δὲ τῇ Ὀδυσσεΐᾳ(7) ὁ ποιητὴς παρέχει καὶ τοῦ ἀρχιδικαστοῦ εἰκόνα, ὃς ἐπισκοπῶν κάθηται· διότι ὁ ἐπώνυμος τοῦ ποιήματος ἦρως εἶδε τὸν Μίνων

Χρύσειον σκῆπτρον ἔχοντα θεμιστεύοντα νέκυσιον.

Ἄλλαχοῦ δ' ὁ ποιητὴς μνημονεύει, ὅτι ὁ κριτὴς πολλάκις πα-

(1) (Πολλῶν) λαῶν ἔσσι ἀναξ καίτοι Ζεὺς ἐγγυάλιξε.

Σκῆπτρον τ' ἠδὲ θέμιστας, ἵνα σφίσι βουλεύησθα. Ἰλιάδ. I 99 πρβλ. καὶ B 206.

(2) Ἰλιάδ. E 761.

(3) Ὀδυσσ. ι 112.

(4) Ὁ κύκλος ἐν ᾧ γίνεται ἡ δίκη, καλεῖται ἱερός, ὡς ὧν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν θεῶν.

(5) Ἰλιάδ. Σ 496—510 «ἄμφω δ' ἰέσθην ἐπὶ ἱστορι κείραρ ἐλίεσθαι» τὸ ἐπὶ ἱστορι ὁ μὲν Σχολιαστὴς ἐπὶ κριτῇ ἐρμηνεύει, κάλλιον δὲ τὸ ἱστωρ=συνίστωρ, ὁ μάρτυς ὡς εὐρεῖται καὶ ἐν ἐπιγραφῇ Βοιωτικῇ τοῦ γ' αἰῶνος π. Χ. σὺν τῷ δίγαμμα. Ἔιστωρ καὶ Ἔιστορες πολλάκις πρβλ. Inscriptions juridiques par Dareste... 1891 (II, 280, 64, 68, 71, 74 κλ.)· διό καὶ ἐν τοῖς τοῦ Σόλωνος νόμοις οἱ μάρτυρες ἰδυτοὶ=εἰδότες =συνειδότες καλοῦνται.

(6) Πρβλ. καὶ Buchholz, Das öffentliche Leben der Griechen im Heroischen Zeitalter 1881.

(7) Ὀδυσσ. λ 569.

ρέτεινε τὸ ἔργον αὐτοῦ καὶ μέχρι τῆς ἐσπέρας δικάζων, ἐπειδὴ πολλὰ δίκαια πρὸς κρίσιν ὑπῆρχον (1). Ἐκ δὲ τοῦ Ἡσιόδου (2) μανθάνομεν, ὅτι ἡ τριηκοστὴ ἡμέρα τοῦ μηνὸς ἦν τεταγμένη πρὸς τὰς δίκαις.

Ὁ Ζεὺς δὲ ἐποπτεύων τὴν δίκην, λέγει ὁ ποιητής, εὐδαιμονίαν καὶ κλέος μέχρις οὐρανοῦ παρέχει τοῖς ἡγεμόσιν, οἵτινες τὴν δικαιοσύνην σέβονται καὶ εὐδικίας ἀνέχουσι, ἐκ δὲ τῆς εὐηγεσίας αὐτῶν ἀρειῶσιν οἱ λαοὶ συμφορὰς δὲ καταπέμπει ἐκείνοις, οἵτινες σχολιάς τὰς θέμιστας κρίνουσι καὶ τὴν δικαιοσύνην περιφρονοῦσιν (3).

Ἐπειδὴ δὲ τὸ δίκαιον καὶ οἱ τοῦτο ἐκπροσωποῦντες δικασπόλοι στενώτατα συνδέονται πρὸς τὸ θεῖον, ἐν ταῖς δίκαις πρὸς ἐξακρίθωσιν τῆς ἀληθείας εἰκάζομεν, ὅτι καὶ τοῦ ὅρκου χρῆσις ἐγένετο, ὥσπερ καὶ ἐν ταῖς σπονδαῖς καὶ ταῖς συνθήκαις, δι' ἐπικλήσεως τῶν θεῶν καὶ μάλιστα τοῦ Διός, ὃς τοὺς ἐπιόρκους (4) τιμωρεῖ. Κατὰ τὸν ποιητὴν πρὸς τῇ ἐπιορκίᾳ ἁμαρτήματα μέγιστα ἐνομίζοντο ἢ ἀνθρωποκτονία, ἢ τῶν τέκνων πρὸς τοὺς γονεῖς ἀσέβεια καὶ ἢ πρὸς τοὺς ξένους καὶ τοὺς ἰκέτας περιφρόνησις καὶ ὕβρις· τὰ μέγιστα δὲ ταῦτα ἁμαρτήματα ἐπειδὴ προσέκρουον εἰς τὴν ἀνωτέραν ἠθικὴν τοῦ κόσμου τάξιν, ἢς ἡ τήρησις ἀνήκει οὐχὶ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην, ἀλλ' εἰς τὴν θεῖαν κρίσιν, καὶ μάλιστα εἰς τὸν Δία καὶ τὰς Ἐρινῦς (5), διὰ τοῦτο καὶ ἡ τούτων τιμωρία ἐπαφίετο εἰς τὰς θείας δυνάμεις· τὸ ἀνθρωποκτονεῖν δ' ὅμως πλὴν τῆς θείας τιμωρίας ὑπέκειτο καὶ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἐκδίκησιν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ τότε πολιτεία ἐν νηπιώδει ἔτι καταστάσει εὕρισκετο, ὁ ἀνθρωποκτόνος ποινικῶς καθίστατο ὑπόχρεως οὐχὶ εἰς τὴν πολιτείαν, ἀλλ' εἰς τὴν οἰκογένειαν, ἢς μέλος ὁ φονευθεὶς ἀπετέλει· οἱ γονεῖς ἄρα, τὰ τέκνα, οἱ ἀδελφοὶ καὶ ὄλως οἱ στενώτεροι συγγενεῖς ἐθεώρουν εὐσεβὲς καθήκον νὰ καταδιώξωσι καὶ φονεύσωσι τὸν φονέα· διὸ μόνον ἐν τῇ ξένη φεύγων μακρὰν τῆς πατρίδος ἐδύνατο νὰ σωθῇ ὁ ἀνθρωποκτόνος· τὸ ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει τῆς ἐκδικήσεως ὀρμέμφυτον φαίνεται ἀκμάζον ἐν τῇ τότε Ἑλληνικῇ κοινωνίᾳ, ὥσπερ καὶ νῦν τῆς Λακωνικῆς μάλιστα ἐν Μάνῃ· ὁ φονευθεὶς δὲν

(1) Ὀδυσσ. μ, 439.

(2) Ἡσιόδ. Ἔργ. 766.

(3) Ὀδυσσ. τ 108. Πρὸβλ. Ἰλ. π 383 Ἡσιόδ. Ἔργ. 217—290.

(4) Ὀδυσσ. ψ 580.

(5) Ἰλιάδ. I 571.

ἔπρεπε νὰ μείνη ἄτιμος ἦτοι ἀνεκδίκητος· ὁ φόνος τοῦ φονέως ἐνομιζέτο θυσία ἐξιλαστήριος προσφερομένη εἰς τὴν σκιάν τοῦ θύματος· ὅθεν καὶ πᾶς τις ἠύχετο συγγενῇ τιμωρὸν (ἀλκτῆρα τοῦ κακοῦ) ὀπισθεν νὰ καταλίπη (1)· διὸ καὶ ὁ Ὀρέστης κατὰ τὴν κρίσιν μάλιστα τῆς Ἀθηναῶς μέγα κλέος ἔλαβε καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, διότι ἐφόνευσε τὸν φονέα τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, τὸν δολόμητιν Αἴγισθον (2)· τὸνναντίον δὲ αἰσχος καὶ ὄνειδος περιέβαλλε οὐ μόνον παρὰ τοῖς συγχρόνοις, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ὀψιγόνοις, τὴν οἰκογένειαν, ἣτις δὲν ἐξεδικεῖτο τοὺς φονεῖς τῶν παίδων καὶ τῶν ἀδελφῶν (3)· διὰ τοῦτο μετὰ τὸν φόνον ὁ φονεὺς ὤφειλε νὰ φύγῃ τὴν πατρίδα οὐ μόνον τὴν ἐκδίκησιν τοῦ φονευθέντος ἵνα ἀποφύγῃ, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐξέγερσιν τοῖς κοινῆς γνώμης (4).

Ἐδύνατο δ' ὅμως καὶ ἐν τῇ πατρίδι ἀκινδύνως ὁ φονεὺς νὰ μείνη, ἐξευμένισας τοὺς συγγενεῖς τοῦ παθόντος, ἀποτίνων δηλαδὴ αὐτοῖς τὴν τιμὴν τοῦ αἵματος, γενναῖον (χρηματικὸν) ἀντίτιμον, ὅπερ παρὰ τῷ ποιητῇ ποινὴ (καὶ τιμὴ) λέγεται (5)· μάλιστα δὲ καὶ πᾶσαν τὴν οὐσίαν αὐτοῦ, ὅσην εἶχε καὶ ἄλλα ἐπὶ πλεον δανειζόμενος ἐδύνατο νὰ δώσῃ ὅπως τὴν ζωὴν αὐτοῦ σώσῃ (6). Καὶ οἱ συγγενεῖς δὲ τοῦ φονευθέντος δὲν ἐδεικνύοντο συνήθως ἀμείλικτοι· τὸ ἀμείλικτον ἐνίστε καὶ ψέγεται· διὸ καὶ ὁ Αἴας τὸ ἀμείλικτον καὶ ἀνεξευμένιστον τοῦ Ἀχιλλέως μεμφόμενος λέγει, ὅτι καὶ αὐτὸν τὸν φονέα τοῦ ἑαυτοῦ ἀδελφοῦ καὶ τοῦ παιδὸς συγχωρεῖ τις, τὴν ποινὴν ἦτοι τὴν τιμὴν τοῦ αἵματος δεχόμενος· καὶ ὁ μὲν φονεὺς μένει ἐν τῇ πατρίδι πολλὰ ἀποτείσας, τοῦ δὲ συγγενοῦς ἡ καρδία καὶ ὁ θυμὸς κρατεῖται βλέποντος τὸν φονέα (7)· εἰς τοιαύτην δὲ ποινὴν ὑπὲρ ἀνδρὸς φονευθέντος ἀνα-

(1) Ἰλιάδ. Ξ 483.

(2) Ὀδυσσ. α 298. γ 306.

(3) Ὀδυσσ. ω 433.

(4) Ὀδυσσ. ψ 118 καὶ γάρ τις θ' ἕνα φῶτα κτεκτείνης ἐνὶ δήμῳ
ᾧ μὴ πολλοὶ ἔωσιν ἀστρητῆρες ὑπίσσω,
φεύγει πηούς τε προλιπὼν καὶ πατρίδα γαίαν.

(5) Ἰλιάδ. Γ' 284— πρὸλ. καὶ ἀποινα, τὸ χρηματικὸν ἀντίτιμον πρὸς ἐξιλέωσιν· ὅθεν καὶ τὸ παρὰ Δημοσθένει β. ἀποιῶν, χρήματα λαμβάνειν· πρὸλ. καὶ ὑποφόνια.

(6) Ὀδυσσ. χ 62.

(7) Ἰλιάδ. Ι 632.—Το ἔθος τοῦτο ἦν καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Γερμανοῖς κατὰ τὸν Τάκιτον (Germania 21) πρὸλ. καὶ Wehrgeld. Τὸνναντίον δὲ παρὰ τοῖς Ἀχαιοῖς λαοῖς συνέβαιναν· ὑπὸ τῆς κοινῆς γνώμης κατεφρονεῖτο καὶ ὠνειδίζετο ἡ οἰκογένεια ἢ μὴ ἐκδικουμένη τὸν φονέα· παρὰ δὲ τοῖς Ἰσραηλίοις καὶ ἀπηγορεύετο ἡ ἀντι χρηματικῶν πρὸς τὸν φονέα διαλλαγή· πρὸλ. Thonissen, le droit pénal σελ. 48.

φέρεται καὶ ἡ προμνημονευθεῖσα διαδικασία, καθ' ἣν τῶν δύο κρινομένων ἀντιδίκων ὁ μὲν διατείνεται, ὅτι πάντ' ἀπέτειπεν, ὁ δὲ ὅτι οὐδὲν ἔλαβεν (1).

Ἐὰν δ' ὁμοῦς μὴδεμία ποινὴ ἢ ἀντίτιμον τοῦ αἵματος εἰς τοὺς συγγενεῖς τοῦ φονευθέντος ἀπέτεινετο ἢ ὁ φονεὺς ἀδύνατος ἦν ν' ἀποτείσῃ, τότε ἔφυγε τὴν πατρίδα καὶ ἡ τύχη αὐτοῦ ἦν νὰ πλανᾶται ἐν τῇ ξένη δυστυχῆς (2). ἄλλ' οἱ συγγενεῖς τοῦ φονευθέντος ἐδύναντο καὶ ἐν τῇ ξένη καταδιώκοντες τὸν φονέα νὰ ἀνταποκτείνωσιν ὅπουδῆποτε συνήντων αὐτόν· οὕτω λ. χ. ὁ μάντις Θεοκλύμενος φυγὼν τὸ ἐππόδοτον Ἄργος, τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα, διὰ φόνον καὶ καταδιωκόμενος ἐν τῇ ξένη ὑπὸ τῶν συγγενῶν τοῦ παθόντος γίνεται ἐκέτης τοῦ Τηλεμάχου, ὅπως ἐν τῇ χώρᾳ τούτου καὶ ὑπὸ τὴν προστασίαν αὐτοῦ ἐκ τῆς καταδιώξεως ἐκείνων σωθῆ (3). Καὶ ἄλλοι δὲ ἀνθρωποκτόνοι μνημονεύονται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ, οἵπερ φυγόντες εἰς ξένην χώραν καὶ ἐκεῖται γενόμενοι φιλανθρώπου ὑποδοχῆς καὶ προστασίας ἔτυχον· οὕτω καὶ ὁ Πάτροκλος, ἐν τῇ παιδικῇ ἡλικίᾳ τὸν συμπαίκτορα παῖδα κτείνων ἐν τῇ τῶν ἀστραγάλων παιδιᾷ, ἄκων καὶ ἐρίσας, ἔφυγεν εἰς τὴν Φθίαν παρὰ τὸν Πηλέα, ὑφ' οὗ ἐπιμελῶς ἀνατραφεὶς θεράπων τοῦ Ἀχιλλέως ἐγένετο (4).

Καὶ ταῦτα μὲν ὡς πρὸς τὸν ἰδιωτικὸν φόνον· ὅτε δ' ὁμοῦς τὸ κακὸν ἐγένετο πρὸς τὸ κοινόν, τότε καὶ ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ λαὸς ἐν τῇ ἐξάψει αὐτοῦ ἐκδικεῖται σκληρῶς τὸν κακοῦργον· οὕτω λ. χ. ὁ μὲν Ἀγαμέμνων ἀπειλεῖ, ὅτι τὸν δειλιῶντα ἀπεχόμενον τῆς μάχης οὐ μόνον θέλει φονεύσει, ἀλλὰ καὶ ἄταφον εἰς τοὺς κύνας καὶ τοὺς οἰωνοὺς θέλει ρίψει (5)· ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς ἐν τῇ παραφορᾷ αὐτοῦ χωρὶς νὰ περιμένῃ τὴν ἀπόφασιν τοῦ δικαστοῦ καταλιθοβολεῖ τὸν προδότην ἢ τὸν πρὸς τὴν πόλιν ὄλην κακουργήσαντα (6)· πρβλ. λάϊνον ἔσσο χιτῶνα, λεύσιμος μόρος, λ. ἄτη, λ. δίκη (7).

Ἀνασκοποῦντες ἤδη τὸ ἐπὶ τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς ποινικὸν καὶ φο-

(1) Ἰλιάδ. Σ 496—510.

(2) Ὀδυσσ. ν 258 καὶ ο 276.

(3) Ὀδυσσ. ο 271.

(4) Ἰλιάδ. ψ 84, ω 480 πρβλ. καὶ Ὀδυσσ. ξ 380, ο 224 272, καὶ ψ 118.

(5) Ἰλιάδ. β 391. ο 347.

(6) Ἰλιάδ. Γ' 57.

(7) Αἰσχύλ. ἐπτὰ ἐπὶ Θηβ. 196—Σοφοκλ. Ἀντιγ. 35. Εὐριπίδ. Ὀρεστ. 50.

Ε.Υ.Δ. της Κ.τ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

νικόν τῶν Ἑλλήνων δίκαιον παρατηροῦμεν πρῶτον ὅτι οὐδεμία διάκρισις ἐγένετο ἐν τῇ τιμωρίᾳ τοῦ ἔκουσίως κτείνειν καὶ τοῦ ἀκουσίως ἢ ἐκ πικραφορᾶς στιγμιαίας καὶ αἰτίας· διὸ καὶ ὁ Πάτροκλος ἐν τῇ παιδικῇ ἡλικίᾳ ἀκουσίως ἐν τῇ τῶν ἀστραγάλων παιδιᾷ τὸν συμπαίκτηρα ἐξ ἔριδος κτείνας οὐδὲν τὸ ἐλαφρυντικὸν ἔσχεν. Δεύτερον ὁ φονεὺς φυγῶν τὴν γενέτειραν κατεδιώκετο καὶ ἐν τῇ ξένη ὑπὸ τῶν συγγενῶν τοῦ παθόντος, οἵτινες καὶ ἐκεῖ νηποινεῖ νὰ ἀποκτείνωσιν ἐδύναντο, πλὴν ἐὰν ἐτίθετο ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἀρχόντων, δεχομένων αὐτὸν ὡς ἱκέτην· καὶ τρίτον ὁ φόνος κατὰ τὴν ἡρωϊκὴν ἐποχὴν οὐδὲν τὸ μιᾶρον ὡς πρὸς τὴν θρησκευτικὴν εἶχε· διὸ καὶ ὁ φονεὺς δὲν ὑπεβάλλετο εἰς θρησκευτικούς καθαρμούς καὶ ἐξαγνιστικὰς διατυπώσεις, οἷας ὕστερον ἡ Ἀττικὴ νομοθεσία ἐπέβαλλε, τὸν φονέα μιᾶρον καὶ τὸν φόνον μύσος, ἄγος ἢ μίασμα νομίζουσα· ὅτι δὲ καὶ ὡς τὴν πρώτην καὶ τὴν δευτέραν περίπτωσιν ἡ Ἀττικὴ νομοθεσία τὴν προσήκουσαν ἀνάπτυξιν ἔλαβεν, ἐφεξῆς δηλωθήσεται.

Ἐνταῦθα δὲ προσθετέον, ὅτι οἱ νόμοι ἢ αἱ θέμιστες, τὰ ἐθνικὰ ἔθιμα, εὐθύς ἐξ ἀρχῆς δὲν ἐθεωρήθησαν μόνον θείας καταγωγῆς, ἀλλὰ καὶ ἀπέλαυον τῆς τῶν θεῶν ἀσφαλοῦς καὶ ἀνελλιποῦς προστασίας· κατὰ τὴν ζωηράν καὶ ἀφελῆ τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς φαντασίαν πᾶσαι αἱ τὴν κοινωνίαν ἐναρμονίως συγκρατοῦσαι οὐσιώδεις δυνάμεις ἀπέβησαν πνεύματα κραταιὰ καὶ θεότιτες ἀθάνατοι. Κατὰ τὸν Ἡσίοδον ἡ Θέμις ὑπάρχει τοῦ Οὐρανοῦ θυγάτηρ, ἡ δὲ Δίκη καὶ ἡ Εὐνομία (1) τῆς Θέμιδος καὶ τοῦ Διὸς προσφιλεῖς κόραι· πρὸς δὲ ὁ χῶρος, ἐνῶ γίνεται ἡ δίκη, θεωρεῖται ἱερός (κύκλος) ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν θεῶν διατελῶν· τὰς ἰδέας δὲ ταύτας τῆς ἐκ ἐκ τῶν θεῶν καταγωγῆς τοῦ δικαίου καὶ τῶν νόμων καὶ τῆς θεοποιήσεως αὐτῶν διетήρησε καὶ ἐφεξῆς ἡ Ἑλληνικὴ φυλή. Κατὰ τὸν Δημοσθένη, ὁ μὲν νόμος εἶνε εὖρημα καὶ δῶρον τῶν θεῶν, ἡ δὲ Εὐνομία θεὰ οὔσα καὶ τὰ δίκαια φιλοῦσα, πάσας καὶ πόλεις καὶ χώρας σφίζει· ἡ Δίκη σεμνὴ καὶ ἀπαραίτητος οὔσα παρὰ τὸν τοῦ Διὸς, τοῦ βασιλέως τῶν θεῶν, θρόνον κα-

(1) (Τοῦ Διὸς καὶ τῆς Θέμιδος κόραι).

Εὐνομίη τε Δίκη τε καὶ Εἰρήνη τεθαλυῖα. α' Ἡσίοδ. Θεογέν. 907

ἡ δὲ Δίκη παρθένος ἐστὶ Διὸς ἐκγεγαυῖα

κυδρὴ τ' αἰδοίη τε θεοῖς, ἢ Ὀλυμπόν ἔχουσιν». Ἔργ. 275 «τὸ δὲ παρθένος κατὰ σύμβολον τοῦ ἀδιάφθορος εἶναι καὶ μηδαμῶς ἐνδιδόναι τοῖς κκυρργοῖς μηδὲ προσέσθαι μήτε δέησιν μήτε παραίτησιν μήτε κολακείαν». Σχολιαστ.

θημένη πάντα τὰ τῶν ἀνθρώπων ἐφορᾶ, ἐπιβλέπει δὲ καὶ τοὺς δικαστάς, οἵτινες θεράποντες τῆς θεᾶς εἰσι· καίτοι δὲ τὴν ψῆφον κρύβδην φέρουσιν, ὅμως δὲν διαλανθάνουσι τὴν θεάν, ἣτις τοὺς καταισχύνοντας αὐτὴν σκληρῶς κολάζει καὶ αὐτοὺς καὶ τὸ γένος αὐτῶν ὅλον(1)· ὁ δὲ Πλάτων(2) συνδυάζει μετὰ τῆς δίκης καὶ τὴν αἰδῶ, τὸν δὲ μὴ μετέχοντα τῶν θείων τούτων δώρων πρέπει οἱ ἄνθρωποι νὰ κτείνωσιν ὡς νόσον τῆς πόλεως· διὸ καὶ ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου ἡ Δίκη παρθένος αἰδοίη δικαίως λέγεται· ψεῦδος δὲ αἰδοῖ καὶ δίκη νεμεσητὸν κατὰ φύσιν(3).

Τὴν πρὸς τὴν θέμιν(4) καὶ τὴν δίκην ἢ τὸ δίκαιον καὶ τὸν νόμον ἀγάπην, τιμὴν καὶ ῥοπὴν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἱκανῶς δύναται νὰ μαρτυρήσῃ καὶ ἡ πληθὺς τῶν κυρίων ὀνομάτων, τῶν ἐσχηματισμένων ἐκ τῶν εἰρημένων οὐσιαστικῶν· καὶ πρῶτον παρὰ τὸ θέμις ἔχομεν τὰ ἐξῆς κύρια ὀνόματα ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν. Θέμιστος, Θεμιστεύς, Θεμιστίων, Θεμίσιος, Θεμιστιῶ Θεμίας, Θέμισος, Θεμίσων. Θεμισιαγόρας, Θεμισιογένης, Θεμισιόδαμος, Θεμισιοδίκη, Θεμισιόδωρος, Θεμισιοκλῆς, Θεμισιοκράτης, Θεμισιοκύπρα, Θεμισιόλας, Θεμισιῶναξ, Θεμισιονόη. Ἀγνόθεμις, Ἀκεσιόθεμις, Ἀμφίθεμις, Ἀναξίθεμις, Ἀπολλόθεμις, Ἀριστιόθεμις, Αὐξίθεμις, Βουλόθεμις, Δαμόθεμις, Διάθεμις, Διγαίθεμις, Διφείθεμις, Ἐργόθεμις, Εὐξίθεμις, Εὐρύθεμις, Ζηνόθεμις, Ἠγησίθεμις, Ἡρόθεμις, Θεόθεμις, Καλλίθεμις. Κλεισίθεμις, Κλεύθεμις, Κλέοθτις, Κυπρόθεμις, Μελπόθεμις Μηνόθεμις. Μητρόθεμις,

(1) Δημ. ΚΕ', 11 καὶ ΙΘ', 239-240.

(2) Πλάτ. Πρωταγόρ. 322.

(3) Πλάτ. Νόμ. 943 Ε—ὁ δὲ Πλούταρχος περὶ τῆς τιμωρίας τῶν ἀνθρώπων λέγει ὡς Ἀδραστεία μὲν, Ἀνάγκης καὶ Διὸς θυγάτηρ, ἐπὶ πᾶσι τιμωρὸς ἀνωτάτω τέτακται τοῖς ἀδικήμασι· καὶ τῶν πονηρῶν οὐδεὶς οὔτε μέγας οὔτως οὔτε μικρὸς γέγονεν, ὥστε ἡ λαθῶν διαφυγεῖν ἢ βιασάμενος· τρεῖς δ' ὑπουργοὶ τῆς Ἀδραστείας εἰσίν, αἱ τρεῖς δηλονότι τιμωρίαι, ἡ Ποινή, ἡ Δίκη καὶ ἡ Ἐρινός· καὶ ἡ μὲν Ποινή εὐθύς ἐν σώματι καὶ διὰ σωματίων ταχέως κολάζει πρῶτον τινὲς τρόπῳ καὶ παραλείποντι πολλὰ τῶν καθαρμοῦ δεομένων· τῇ δὲ Δίκη μετὰ τὴν τελευταίαν ὁ δαίμων παραδίδωσιν ἐκείνους, ὧν μεῖζόν ἐστιν ἔργον ἢ περὶ τὴν κακίαν ἰατρία· τοὺς δὲ πάνπαν ἀνιάτους ἀπωσθέντας ὑπὸ τῆς Δίκης ἢ τρίτη καὶ ἀγριωτάτη τῶν τῆς Ἀδραστείας ὑπουργῶν, ἡ Ἐρινός μεταθέουσα πλανωμένους καὶ περιφεύγοντας ἄλλον ἄλλως οἰκτρῶς καὶ χαλεπῶς ἅπαντας κολάζει μέχρις οὗ τελείως ἐκ τῶν ῥόπων καὶ τῶν κηλίδων τῆς κακίας ἀποκαθαρθῶσιν. Πλούτ. Β' 164 Ε.

(4) Θέμις—θέμιδος καὶ θέμιστος, θέμιτος Δεωρ. καὶ θέμιος Ἰωνικ. θεμιζέειν—δικαιοῦν, κολάζειν. Κρητες καθ' Ἠσύχ. πρὸς δίκην-δικαιοῦν· θεμιζέοντος, δίκαιος πρὸς τοὺς ξένους· θεμισκόπας, ὁ τὸν νόμον καὶ τὴν τάξιν ἐπιβλέπων, Πίνδαρ.

Ξενόθεμις, Ὀνασίθεμις, Ὀξύθεμις, Παρθεμίδας, Πασίθεμις, Πυργόθεμις, Στασίθεμις, Τιμόθεμις, Ὑψίθεμις, Φαννόθεμις, Φιλόθεμις, Χρυσόθεμις.

Παρά δὲ τὸ δίκαιον καὶ τὴν δίκην εἰσὶν ἐσχηματισμένα τὰ ἑξῆς. Δίκων καὶ Δίκων, Δικῶ, Δικαίαρχος, Δικαιοβούλα, Δικαιογένης, Δικαιοκλῆς, Δικαιοκράτης, Δικαιομένης, Δικαιοπλούτιά, Δικαιύλιος, Δικαιώ, Δικαστοφῶν, Διαδικασαμενός, Εὐδίκαιος. Δικαινέτα, Δικηκράτης. Ἀγέδικος, Ἀλεξίδικος, Ἀλκίδικος, Ἀλκιδίκη, Ἀμφίδικος, Ἀναξίδικος, Ἀνδροδίκη, Ἀνόδικος, Ἀριστόδικος, Ἀρχέδικος, Ἀρχεδίκη, Ἀσίδικος, Αὐτόδικος, Βασιλοδία, Γνωσίδικος, Δεινοδίκης, Δημόδικος, Ἐκδικος, Εὐδικος, Ἐπίδικος, Ἐρμόδικος, Εὐδικος, Εὐθύδικος, Εὐρύδικος, Εὐρυδίκη, Γισόδικος, Ἡρόδικος, Θαρσυνδίκας, Θεμιστοδίκη, Ἰθιούδικος, Ἴπποδίκη, Ἴφιδίκη, Καλλίδικος, Καλλιδίκη, Καλόδικος, Κλείδικος, Κλειοδίκη, Κλεόδικος, Κλεοδίκη, Κρανόδικος, Κρανοδία, Λαοδίκη, Λαόδικος, Λεώδικος, Λυσίδικος, Λυσιδίκη, Μανδρόδικος, Ματυδία, Μνασίδικος, Μνημοδίκη, Ναυσίδικος, Νικησίδικος, Νικόδικος, Ξενοδίκης, Ξεινοδίκη, Ξενοδικος, Ὀρσιδίκη, Πεισιδίκη, Ποίδικος. (=Πρόσδικος), Ποσειδικος, Πραξίδικος, Πρόδικος, Πρόσδικος, Πυθοδίκη, Σκαμανδροδίκη, Σωσίδικος, Τελεστοδίκη, Τηλεδίκη, Τηλοδίκη, Τιμοδίκη, Ὑπόδικος, Φανόδικος, Φιλόδικος, Φιλοδίκης.

Ὁσαύτως καὶ παρὰ τὴν λ. νόμος ἔχομεν ἱκανὰ κύρια ὀνόματα, οἷον Νόμων, Νομοκράτης, Ἀμφίνομος, Ἀντίνομος, Ἀριστιόνομος, Ἀρχένομος, Αὐτόνομος, Δημόνομος, Ἐννομίδας, Εὐνομος, Εὐθύνομος, Εὐρύνομος, Εὐρυνόμη, Ἰσόνομος, Καλλίνομος, Λαόνομος, Λαονόμη, Λυσίνομος, Ὀρσινόμη, Σωσίνομος, Φιλόνομος, Φιλονόμη.

Τοῦ Ἀττικοῦ ποινικοῦ καὶ φονικοῦ δικαίου ἀνέλιξις.

Μεταβαίνοντες ἤδη εἰς τὴν Ἀττικὴν νομοθεσίαν ἔχομεν νὰ ἐξετάσωμεν τὰ φονικὰ δικαστήρια, ὡς ταῦτα διεμορφώθησαν ἐν Ἀθήναις, τὴν ἐν αὐτοῖς δικονομικὴν πορείαν, τοὺς φονικοὺς νόμους καὶ τὰς ἐπὶ φόνῳ ποινάς. Ἀλλὰ πρὸ τούτων παρακολουθητέον τὴν ἀνέλιξιν τοῦ ποινικοῦ δικαίου καὶ τὰς περὶ τῆς ποινῆς ἰδέας τῶν ἀρχαίων.

Ἐν τῷ δικαίῳ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἡ ποινή, ὡσπερ ὕστερον τὸ λεπτοφυές τῶν φιλοσόφων πνεῦμα διετύπωσε, διττὸν τὸν σκοπὸν ἔχει,

τόν σωφρονισμόν δηλονότι ἢ τὴν βελτίωσιν τοῦ ἀδικοῦντος, ὅτε καὶ κόλασις λέγεται καὶ τὴν ἱκανοποίησιν τοῦ ἀδικηθέντος, ὅτε καὶ τιμωρία καλεῖται καὶ κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Ἀριστοτέλους διαφέρει τιμωρία καὶ κόλασις ἢ μὲν γὰρ κόλασις τοῦ πάσχοντος ἐνεκὲν ἐσιν, ἢ δὲ τιμωρία τοῦ ποιῶντος, ἵνα ἀποπληρωθῇ (ἐπὶ τῷ ἀδικήματι, ὅπερ ὑπέσθη) (1). Οὕτω δὲ ἡ κόλασις ἦτοι ἡ κολάζουσα ποινὴ φέρει τὸν παιδαγωγικὸν χαρακτήρα, καθ' ὃν ὁ κολάζων φυσικῶς καὶ ἠθικῶς τοῦ κολαζομένου ὑπερέχων πρὸς τὸ συμφέρον τούτου τὴν ποινὴν ἐπιβάλλει. Ὅθεν ἡ μὲν πολιτεία ἢ ὁ ἄρχων αὐτῆς ὁμοιάζει πρὸς τὸν παιδαγωγόν, οἱ δὲ πολῖται πρὸς τοὺς παιδευομένους νέους, οὓς ὁ παιδαγωγὸς ὡσπερ ζῦλον διαστρεφόμενον καὶ καμπτόμενον εὐθύνει διὰ τῶν ἀπειλῶν καὶ πληγῶν (2)· διὸ καὶ τὸ κολάζειν καὶ τὸ διορθοῦν διὰ τῆς ποινῆς εὐθύνειν (3) οἱ Ἕλληνες ἐκάλεσαν.

Τὴν ἐκ τῆς ἠρωϊκῆς ἐποχῆς ἔννοιαν ταύτην τῆς ποινῆς ἢ ἐν Ἑλλάδι ἀρχὴ διετήρησε καὶ ὕστερον ἐν τῇ ἀστυνομικῇ αὐτῆς ἐξασκήσει, ἥπερ πολλάκις δυσδιάκριτος τῆς δικαστικῆς γίνεται. Κατὰ τὴν ἔννοιαν δὲ ταύτην καὶ τὸ βασιλικὸν σκῆπτρον εἶνε τὸ κολαστήριον ὄργανον, ὡς ἐμφαίνει ἢ τῆς Ἰλιάδος σκηγή, ἐν ἣ τὸν θρασὺν καὶ ἀκριτόμυθον θερσίτην ὁ συνετὸς Ὀδυσσεὺς διὰ τοῦ σκῆπτρου σωφρονίζει (4). Κατὰ τὴν εὐφυᾶ δ' ὅμως τοῦ Hermann (5) παρατήρησιν τὸ σκῆπτρον συμβολίζει καὶ τὸ εὐθὺ καὶ ἀκαμπὲς τῆς τοῦ δικαίου δυνάμεως. Ἀλλὰ τότε πῶς τὸ τοῦ δικαίου ὄργανον δύναται κακὸν καὶ λύπην εἰς τὸν ἄλλον νὰ ἐπιφέρῃ; πρὸς τοῦτο ἀποκρίνεται τὸ τοῦ Ῥαδαμάνθου δίκαιον.

Εἰ κε πάθοι τὰ τ' ἔρεξε δίκη κ' ἰθεῖα γένοιτο (6).

Οὕτω δὲ τὸ ἀντιτιμωρεῖσθαι ἢ τὸ κακὸν ἀποδιδόναι (*Vergeltung*) ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τοῦ ἀρχαιοτάτου Ἑλληνικοῦ δικαίου· διὸ καὶ ὁ Ἀρχίλοχος καυχᾶται κατὰ τὴν ἠθικὴν τοῦ λαοῦ.

(1) Ἀριστοτέλ. Ῥητορ. 1369β.

(2) Πλάτ. Πρωταγόρ. 325.

(3) Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ. Η', 4 ἢ ἐξ Ἀρείου πάγου βουλή τοὺς ἀμαρτάνοντας ἠϋθυνε κυρία οὕτα ζημιοῦν καὶ κολάζειν.

(4) Ἰλιάδ. Β 265.

(5) Grundsätze des Strafrechts in griech. Altertume σ. 5-6.

(6) Ἀρ. Ἡθ. Νικημ. 1132β 26.

..... ἔν δ' ἐπίσταμαι μέγα,

τὸν κακῶς με ὀρῶντα δεινοῖς ἀνταμείβεσθαι κακοῖς (1).

Καίτοι δὲ τοῦτο φαίνεται προσκροῦον εἰς τὴν σημερινὴν ἠθικὴν, ὅμως ἡ Ἑλληνικὴ ἀρχαιότης τὴν ἐννοίαν ταύτην εὑρίσκει συμφωνοῦσαν καὶ πρὸς τὸ αἶσθημα τοῦ δικαίου καὶ πρὸς τὴν ἠθικὴν αὐτῆς ἰδέαν· διότι κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἀντίληψιν τὸ δίκαιον ἐγκρατεῖται ἐν τῷ ἀποδιδόναι τὸ ὀφειλόμενον ἐκάστῳ· ὀφείλεται δὲ εἰς μὲν τὸν φίλον ἀγαθόν, εἰς δὲ τὸν ἐχθρὸν κακόν· τὸ δὲ ἄδικον ἐμφανίζεται ὅπου ὁ φίλος, ὁ συμπολίτης, ὁ ἴσος, τὸν φίλον καὶ ἴσον ὡς ἐχθρὸν καὶ ὡς μὴ ἴσον μεταχειρίζεται (2)· διὸ καὶ δικαιούται οὗτος ἐκείνῳ τὸ ἴσον ἢ τὸ ἀντίποινον ἢ ἀποδώσῃ (ἀντιτιμωρεῖσθαι). Ὅθεν ὕστερον καὶ κατὰ τὸ συντεταγμένον Ἀττικὸν δίκαιον ὁ κατήγορος πολιτικοῦ κακουργήματος διώκει τὸν κακουργήσαντα ἐν τῷ δικαστηρίῳ μᾶλλον ἰδίας ἐχθρας ἔνεκεν ἢ χάριν τοῦ κοινῆ συμφέροντος (3)· διότι ἡ ἐχθρα θεωρεῖται ὡς βλάβη τις γενομένη καὶ ἀδικία, ἧς ὁ κατήγορος ἤδη παρὰ τοῦ ἀντιδίκου ὥσπερ ὀφειλόμενόν τι χρέος ἀπαιτεῖ, ἵνα ἀποπληρωθῇ· ἐνίοτε δ' ὁ κατήγορος καὶ συνδυάζει τὴν ἰδίαν ἐχθραν μετὰ τοῦ κοινῆ συμφέροντος, ὡς ὁ Δημοσθένης (4) λέγει περὶ τοῦ Τιμοκράτους· « τὸν οὕτως ἀδιάλλακτον ἐχθρὸν ἰδὼν ἠδικηκότα κοινῆ πᾶσαν τὴν πόλιν ἦλθον ἐπ' αὐτὸν (κατήγγειλα) ἠγούμενος ἀρμόττοντα εἰληφέναι καιρὸν τοῦ βοηθῆσαι ὃ ἅμα τῇ πόλει καὶ τιμωρίαν ὑπὲρ ὧν ἐπεπόνθειν λαβεῖν ».

(1) Ἀνθελογία λυρική Bergk σελ. 186. τὴν ἰδέαν ταύτην ἐκφράζουσι καὶ ἄλλοι «σοφοί, οἷον ὁ Σόλων· εἶναι δὲ γλυκὺν ὧδε φίλοις, ἐχθροῖσι δὲ πικρὸν· τοῖσι μὲν αἰδοῖτον, τοῖσι δὲ δεινὸν ἰδεῖν.

Ξεν. Ἀπομνημ. Β', 3, 12. Καὶ μὴν πλείστου γε δοκεῖ ἀνὴρ ἐπαίνου ἄξιος εἶναι, ὅς ἂν φθάνῃ τοὺς μὲν πολεμίους κακῶς ποιῶν, τοὺς δὲ φίλους εὐεργετῶν· πρὸλ. καὶ Πλάτ. Μένωνι 71 Ε. Πολ. 332 Δ. ἐναντίος δὲ τῆς ἀρχῆς ταύτης κηρύσσεται ὁ Σωκράτης, καθ' ὃν οὐτ' ἀδικεῖν δεῖ οὐτ' ἀνταδικεῖν Πλάτ. ἐν Κρίτωνι 49 Β-Ε καὶ εἰ ἀναγκαῖον εἴη ἀδικεῖν ἢ ἀδικεῖσθαι, ἐλοίμην ἂν μᾶλλον ἀδικεῖσθαι ἢ ἀδικεῖν» ἐν τῷ Γοργία 469 C.

(2) Ἀριστοτέλ. Ἠθικ. Νικομαχ. 1131 α αἱ μάχαι καὶ τὰ ἐγκλήματα γίνονται, ὅταν οἱ ἴσοι μὴ ἴσα, οἱ δὲ μὴ ἴσοι ἴσα ἔχωσι καὶ νέμονται.

(3) Λυσίας κατὰ Ἐρατοσθένους 2. πρότερον μὲν γὰρ ἔδει τὴν ἐχθραν τοὺς κατηγοροῦντας ἐπιδείξαι, ἧτις εἴη πρὸς τοὺς φεύγοντας.

(4) Δημ. ΚΔ', 8 σελ. 702 καὶ ΚΒ' 1 καὶ 3· τουτοῖσι τὸν συκοφαντήσαντά με ὡς πατροκτόνον, ὃ δικασταί, πειράσομαι μεθ' ὑμῶν καὶ νῦν καὶ τὸν ἄλλον ἅπαντα χρόνον ἀμύνεσθαι. πρὸλ. καὶ Ἀντιφῶντα περὶ τοῦ Χορευτοῦ 4.

Κατὰ ταῦτα ἡ ἀρχαιοτάτη τῶν Ἑλλήνων περὶ τοῦ κοινωνικοῦ δικαίου ἔννοια δύναται νὰ ὑπαχθῆ εἰς τὴν μαθηματικὴν ἀναλογίαν· ἡ ποινὴ δηλαδὴ πρὸς τὴν γενομένην ἀδικίαν ἢ βλάβην ἔχει τὸν αὐτὸν λόγον, ὃν καὶ ἡ τοῦ ὀφειλέτου πρὸς τὸν δανειστὴν πληρωμὴ. ὡσπερ δηλαδὴ προσήκει καὶ δίκαιόν ἐστὶ χρηματικὸν τι δάνειον νὰ ἀποτεισθῆ, οὕτω καὶ πᾶσα ἐνοχὴ ἢ ἀδικία δι' ὑλικῆς τινος ποινῆς ν' ἀποπληρωθῆ· διὸ καὶ κατὰ τοὺς πυθαγορείους τὸ δίκαιόν ἐστὶν ἀπλῶς τὸ ἀντιπεπονθός (1), τὸ ἰσόρροπον δηλαδὴ τοῦ δίδόναι καὶ λαμβάνειν, τοῦ ποιεῖν καὶ πάσχειν· ἀλλὰ τὸ ἀντιπεπονθός ἀπλῶς, παρατηρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης, δὲν ἀληθεύει πανταχοῦ οἷον· εἰς τις ἀρχὴν ἔχων ἐπάταξεν, οὐ δεῖ ἀντιπληγῆναι· καὶ εἰς τις ἀρχοντα ἐπάταξεν, οὐ δεῖ ἀντιπληγῆναι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄλλως κολασθῆναι· διότι ἐνταῦθα ἀρμόζει τὸ κατ' ἀναλογίαν ἀντιπεπονθός καὶ οὐχὶ τὸ κατ' ἰσότητα (2)· τοιοῦτός τις ἦν καὶ ὁ παρὰ τοῖς Λοκροῖς νόμος, διασωθεὶς παρὰ τῷ Δημοσθένει· «ἐάν τις δηλαδὴ τοῦ ἑτεροφθάλμου ἐκκόψῃ τὸν ὀφθαλμόν, τοῦτον ἀμφοτέρους ἀντεκκοπῆναι χρή, οὐδεμιᾶς τιμῆσεως χρημάτων παρ' αὐτοῖς οὔσης» (3).

Ἄλλ' ἤδη πρὸς τὰς ἰδέας ταύτας τοῦ ἀρχαιοτάτου φυσικοῦ δικαίου πῶς συμβιδάζεται ἡ Ἑλληνικὴ πολιτεία, ἣτις οὐχὶ ἀπλοῦν ἀτόμων ἄθροισμα ἀποτελεῖ, ἀλλ' ἠθικὸν ὄργανισμόν, εἰς ὃν πάντες οἱ πολῖται ὡς μέλη οὐχὶ αὐθυπόστατα, ἀλλ' οἷονει συμπεφυκότα, ἀνήκουσι καὶ ἐξ οὗ ὡσπερ ἀπὸ γενικῆς πηγῆς τὴν ἑαυτῶν προσωπικότητα καὶ τὰ μετ' αὐτῆς συνδεόμενα δικαιώματα λαμβάνουσιν; καὶ ὅμως αἱ ἰδέαι ἐκεῖναι δὲν ἀντίκεινται πρὸς τὴν οὐσίαν τῆς Ἑλληνικῆς πολιτείας, ἀλλὰ τοῦναντίον συμβάλλουσιν εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ δημοσίου ποινοῦ δικαίου.

Ἦδη ἡ σοφιστικὴ, καθ' ἣν ἡ πρώτη κοινωνία τῶν ἀνθρώπων συνέστη ἐξ ἀπλῆς συμφωνίας διὰ τῆς ἐλευθέρως ἐν τῇ πόλει συννώσεως αὐτῶν, νομίζει τὴν ἰδέαν τοῦ δικαίου προῖόν τῆς ἀνθρωπίνης ἀδυναμίας, ἵνα πρὸς τὸν φύσει ἰσχυρότερον ἢ τὸ φυσικὸν δίκαιον

(1) Ἀριστοτελ. Ἠθικ. Νικομάχ. 1132β «ἐκεῖνοι γὰρ ὄντο δίκαιον εἶναι τὸ ἀντιπεπονθός· πρὸς ὃ παραβλητέον τὸ Ὀμηρικόν· ἀντιτὰ ἔργα, ὅπερ ἀντίποινα, ἀντίσηκα καὶ ἀντίσταθμα ὁ Σχολιαστ. ἐρμηνεύει. Ἰλιάδ. ω, 213.

(2) Ἀριστοτελ. Ἠθικ. Νικομάχ. 1132 β.

(3) Δημοσθέν. ΚΔ', 141 σελ. 744.

τὸ θετὸν οἱ πολλοὶ ὡς ὀχύρωμα ἀντιτάξωσιν (1). Ἐκ τῆς σοφιστικῆς ταύτης θεωρίας δῆλον μάλιστα τοῦτο γίνεται, ὅτι περὶ δικαίου καθόλου καὶ περὶ ποινικοῦ ἰδίᾳ μόνον ἐν τῇ πολιτικῇ κοινότητι ἢ τῇ κοινωνίᾳ δύναται νὰ γένηται λόγος· ἡδὴ δὲ ἡ πρώτη αὕτη κοινωνία φέρει μὲν ἐν ἑαυτῇ καὶ τὴν συνείδησιν τῶν καθ' ἕκαστον αὐτῆς μελῶν, ἀλλ' ὡς ὅλον δὲν ἔχει τοῦ δικαίου ὑψηλοτέραν ἐννοιαν· διὸ καὶ ἐν τῇ ἡρωϊκῷ αἰῶνι οὐδὲν ἴχνος συντεταγμένης ποινικῆς διαδικασίας φαίνεται, ὡς ἡ Ἀττικὴ νομοθεσία αὐτὴν ὑστερονό διεμόρφωσεν· τοῦ μὲν φόνου ἢ ἐκδίκησης ἐπαφίεται εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ παθόντος καὶ μόνον ὅταν ἀμφισβήτησις τις ἐπέλθῃ περὶ τῆς τιμῆς τοῦ αἵματος, ἣν ὁ ποιητὴς ποινὴν καλεῖ, ὡς εἶδομεν, κρίνεται ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου, ὥσπερ καὶ ἄλλη τις ἰδιωτικὴ διαφορά (2)· ὅταν δ' ὅμως κακούργημα τι πρὸς τὸ σύνολον τῆς κοινωνίας γένηται, οἷα προδοσία τις, αὐτὸς ὁ λαὸς ἄνευ κριτοῦ καὶ δικασπύλων τιμωρεῖ τὸν προδότην διὰ λιθοβολίας, ἣτις τὴν λαϊκὴν παραφορὰν ἐμφαίνει· λείψανα δὲ τῶν ἀρχαίων τούτων ἰδεῶν παρατηρεῖ τις καὶ ἐν Ἀθήναις, ὅτε μάλιστα τὸ Σολῶνειον πολίτευμα προσέθηκε τὰ ἰδανικὰ τῆς πολιτικῆς καὶ δικαστικῆς ἐξουσίας ὅρια· οὕτω λ. χ. τὸ τοῦ Κανωνοῦ ψήφισμα ἐκέλευεν, εἴαν τις τὸν δῆμον ἀδικῇ, δεδεμένον ἀποδικεῖν (ἀποδιδόναι δίκην, ἀπολογεῖσθαι) ἐν τῷ δήμῳ καὶ εἴαν καταγνωσθῇ ἀδικεῖν, ἀποθανόντα εἰς τὸ βάραθρον ἐμβληθῆναι» (3)· ὁ δὲ Δημοσθένης ἀποθαυμάζει τοὺς Ἀθηναίους, οἵτινες τὴν χώραν καὶ τὴν πόλιν ἐκλιπόντες κατελιθοβόλησαν τὸν Λυκίδην (ἢ Κυρσίλον) οὐ μόνον αὐτόν, ἀλλὰ καὶ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ αἱ γυναῖκες τῆς πόλεως, ἐπειδὴ ἀπεφύγατο γνώμην, ἵνα δεχθῶσι τὰς προτάσεις τοῦ Μαρδονίου (4). Μέλαιναν δὲ σελίδα καὶ χαρακτηριστικὴν τῆς τοῦ δήμου λύσεως καὶ παραφορᾶς ἀποτελεῖ ἡ παρὰ τὸν νόμον δίκη καὶ εἰς θάνατον καταδίκη τῶν στρατηγῶν τῆς ἐν Ἀργινοῦσαις ναυμαχίας, διότι δῆθεν δὲν περιέσωσαν πρὸς ταφὴν τοὺς ναυαγούς· οὐ πολλῶ δ' ὑστερον μετέμελε τοῖς Ἀθηναίοις, λέγει ὁ Ξενοφῶν, καὶ ἐτιμώρησαν τοὺς κατηγοροὺς καὶ συκοφάντας τῶν

(1) Πλάτ. Γοργ. 483 β' ἀλλ' οἶμαι, οἱ τιθέμενοι τοὺς νόμους οἱ ἀσθενεῖς ἄνθρωποι εἰσι καὶ οἱ πολλοί· πρὸς ἑαυτούς οὖν καὶ τὸ ἑαυτῶν συμφέρον τοὺς νόμους τίθενται.

(2) Ἰλιάδ. Σ. 497.

(3) Ξενοφ. Ἑλλην. 1, 7, 20.

(4) Δημοσθ. ΙΗ'. 204 Λυκούργ. κ. Λεωκράτ. 122 Ἡροδ. Θ', 5.

θανατωθέντων στρατηγῶν (1). Ἐκ τῆς ἀπόψεως ταύτης δύνανται νὰ ἐρμηνευθῶσι καὶ αἱ κατὰ τῶν τυράννων ἄγριαι ποιναὶ τῆς λαϊκῆς δικαιοσύνης· διότι οἱ τύραννοι τῶν Ἑλληνίδων πόλεων δὲν κρίνονται, ἀλλὰ τιμωροῦνται μόνον καὶ μάλιστα ἀπανθρώπως καὶ οὐ μόνον αὐτοί, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀκίνδουνοι καὶ ἄθῳοι παῖδες αὐτῶν καὶ γυναῖκες εἰς ἀγρίας τιμωρίας ὑποβάλλονται (2).

Ὡς δὲ μετὰ τὴν ἡρωϊκὴν ἐποχὴν καταλυθείσης τῆς βασιλείας νέος πολιτικὸς ὀργανισμὸς ἀνεπτύχθη, οὕτω καὶ τὸ ποινικὸν δίκαιον νέαν φάσιν λαμβάνει· διότι κατὰ τὴν θεωρίαν τῶν σοφιστῶν δίκαιόν ἐστι τὸ τοῦ ἄρχοντος συμφέρον καὶ ἐκάστη ἀρχὴ ἀναλόγως τοῦ πολιτεύματος τοῦς νόμους τίθεται πρὸς τὸ ἑαυτῇ συμφέρον· οἷον ὁ μὲν τύραννος ὑπὲρ ἑαυτοῦ, οἱ δὲ ὀλιγαρχικοὶ ὑπὲρ τῶν ὀλίγων καὶ οἱ δημοκρατικοὶ ὑπὲρ τῶν πολλῶν (3)· ὥστε καὶ κατὰ τὴν ἀριστοκρατίαν οἱ ἄρχοντες, οἱ τῆς ἀρχαίας βασιλικῆς ἐξουσίας διάδοχοι καὶ κληρονόμοι, ὡς ἐκλεκτοὶ τοῦ λαοῦ ἀντιπρόσωποι, ἔχουσι νὰ φροντίζωσι περὶ τῆς κοινῆς εὐπραγίας καὶ ὀὐ καὶ πλεόν τι ἢ πρότερον· ἀλλὰ τὸ περὶ τῆς κοινῆς εὐπραγίας ἢ τοῦ κοινῆ συμφέροντος μέλημα τοῦτο τῶν ἀρχόντων γίνεται μείζον ἐν τῇ δημοκρατίᾳ, ὅτε ὁ δῆμος τὴν ἐξουσίαν ἔλαβε καὶ τοῦς νόμους πρὸς τὸ συμφέρον τῶν πολλῶν ἐτίθετο· ὁ Ἀριστοτέλης σαφῶς διδάσκει, ὅτι δίκαιον εἶνε τὸ νόμιμον· οἱ δὲ νόμοι στοχάζονται τοῦ κοινῆ συμφέροντος· οὕτω δὲ τὰ δίκαια ποιοῦσι καὶ φυλάττουσι τὴν εὐδαιμονίαν τῆς πολιτικῆς κοινωνίας· διὸ καὶ ἡ δικαιοσύνη ἀρετὴ τελεία· διότι ὁ ἔχων αὐτὴν ἀσκεῖ οὐ μόνον πρὸς τὸ ἑαυτοῦ συμφέρον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὠφέλειαν τοῦ πλησίον· καὶ διὰ τοῦτο ἡ δικαιοσύνη κρατίστη τῶν ἀρετῶν καὶ οὔθ' ἔσπερος οὔθ' ἔφως οὕτω θαυμαστός (4).

Ὅσῳ δὲ μᾶλλον ἀχώριστος παρὰ τοῖς Ἑλλησιν ἡ δικαστικὴ ἐξουσία ἀπὸ τῆς τοῦ ἄρχοντος φαίνεται, τοσοῦτω μᾶλλον ἔδει ἡ πολλα-

(1) Ξενοφ. Ἑλλην. Α', 7—

(2) Πλάτ. Γοργ. 473.

(3) Πλάτ. Πολ. 338C, Νόμ. 714.

(4) Ἀριστοτελ. Ἠθικ. Νικομάχ. 1129 διὸ καὶ ἡ παροιμία ἐν δὲ δικαιοσύνη συλλήβδην πάσα ἀρετὴ ἄτιν·

χαριέστατος καὶ ὑψηλότερος ὀρισμὸς τῆς δικαιοσύνης, ὃν παρέχει ὁ Πλάτ. Ὁρ. 411 Δ αἱ δικαιοσύνη ὁμόνοια τῆς ψυχῆς πρὸς ἑαυτὴν καὶ εὐταξία τῶν τῆς ψυχῆς μερῶν πρὸς ἀλληλά τε καὶ περὶ ἀλληλά».

πλότης τῆς ἀρχούσης μερίδος καὶ εἰς τὴν δικαστικὴν ἀρχήν, ὡς εἰκόσ, τὸ ἀνάλογον μέρος τῆς ὑπὲρ τοῦ κοινῆ συμφέροντος ἐπιμελείας νὰ μεταδώσῃ· τὸ κοινῆ συμφέρον ἄρα, εἰς ὅπερ τὸ ἀτομικὸν ἐκάστου πολίτου ὡς ὑποτεταγμένου μέλους ὄφειλε νὰ ὑπηρετῆ, δὲν ἐπέτρεπε πλέον, ὅπως ἕκαστος ἀδικούμενος ἀτομικῶς αὐτοδικῆ, ἀλλ' αὐτὴ ἡ πολιτεία δικαιοματικῶς ἀνέλαβε νὰ κρίνῃ καὶ τὰς τοῦ φόνου δίκας τῶν ἰδιωτῶν· καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἰδίους νόμους εἴθηκεν καὶ δικαστὰς κατέστησεν, ὅπως καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἰδιωτικὴν ἐκδίκησιν εἰσαγάγῃ τὸν κανόνα καὶ τὸ μέτρον (1), ὅπερ καὶ εἰς τὸ γενικὸν συμφέρον ἅμα προσῆκεν.

Ἰκανῶς δὲ τὴν ὑψηλὴν ἐννοιαν τῆς τῶν νόμων συντάξεως ὁ φιλόσοφος ῥήτωρ ἀπεικόνισεν ἐν οἷς λέγει»· ἅπας ὁ τῶν ἀνθρώπων βίος, «κἂν μεγάλην οἰκῶσι πόλιν κἂν μικράν, φύσει καὶ νόμοις διοικεῖται· τούτων δὲ ἡ μὲν φύσις ἐστὶν ἄτακτον καὶ κατ' ἀνδρα ἴδιον τοῦ ἔχοντος, οἱ δὲ νόμοι κοινὸν καὶ τετογμένον ταυτὸ πᾶσιν· ἡ μὲν οὖν φύσις ἂν «ἦ πονηρά, πολλάκις φαῦλα βούλεται καὶ ἐξαμαρτάνει· οἱ δὲ νόμοι «τὸ δίκαιον, καὶ τὸ καλὸν καὶ τὸ συμφέρον βούλονται καὶ τοῦτο ζητοῦσι· καὶ ἐπειδὴν εὐρεθῆ, κοινὸν τοῦτο πρόσταγμα ἀπεδείχθη, πᾶσιν εἶσον καὶ ὁμοιον καὶ τοῦτ' ἐστὶ νόμος, ὃ πάντας πείθεσθαι προσήκει «διὰ πολλὰ καὶ μάλισθ' ὅτι πᾶς νόμος εὖρημα μὲν καὶ δῶρον θεῶν, «δόγμα δ' ἀνθρώπων φρονίμων, ἐπανόρθωσις δὲ πλημμελημάτων, «πόλεως δὲ συνθήκη κοινή, καθ' ἣν πᾶσι προσήκει τοῖς ἐν τῇ πόλει «ζῆν» (2)· ὁ νόμος ἤδη χάριν τοῦ κοινῆ συμφέροντος δὲν ἐπιτρέπει πλέον εἰς τὸν ἀδικηθέντα νὰ χειροδικήσῃ· πλεῖστον δὲ δήπου διαφέρει τὸν νόμον κύριον τῆς τιμωρίας ἢ τὸν ἐχθρὸν γίνεσθαι, ἐπιφωνεῖ ὁ μέγας ῥήτωρ (3)· ὁ ἀδικηθεὶς ὀφείλει νὰ ἐναγάγῃ τὸν ἀδικήσαντα

(1) Δημοσθ. ΝΔ', 17 σελ. 1262.

(2) Δημ. ΚΕ', 15 σελ. 774.

(3) Δημ. ΚΓ', 3? Κατὰ τὸν Στοβαῖον II, 189 Meineke Κρήτες πρῶτοι Ἑλλήνων νόμους ἔσχον τοῦ Μίνως θεμένου··· προτεποιεῖτο δ' ὁ Μίνως παρὰ τοῦ Διὸς αὐτοῦ μεμαθηκέναι δ' ἐννέα ἐτῶν εἰς τι ὄρος φοιτῶν, ἐν ᾧ Διὸς ἄντρον ἐλέγετο, καθεῖθεν χεῖ τινας νόμους φέρων τοῖς Κρησίην». Πρὸβλ. Πλάτ. Νόμ. 624B Μίν. 319C. «Παλαιότατοις νόμοις οἱ τοῦ Μίνως πολῖται χρῶνται· ὅτι δὲ ἀγαθὸς πολιτικός καὶ νομοθέτης ὁ Μίνως, τοῦτο μέγιστον σημεῖον, ὅτι ἀκίνητοι αὐτοῦ οἱ νόμοι εἰσίν, ἅτε τὴν τῆς πόλεως οἰκίσεως ἀλήθειαν ἐξευρόντος εἶν· μέγιστον δ' ἐγκώμιον τοῦ Μίνως ἔχει καὶ Ὅμηρος, ὃς ὁδριστὴν τοῦ Διὸς αὐτὸν ὀνομάζει καὶ ὑπὸ τοῦ Διὸς αὐτὸν πεπαιδευθῆαι λέγει.

πρὸ τοῦ νόμου εἰς κρίσιν, ἄκριτος δὲ καὶ ἀναπολόγητος οὐδεὶς κατηγορούμενος τιμωρεῖται (1). ὁ δὲ νόμος διακρίνει τρία στάδια ἐν τῇ διαδικασίᾳ α' τὸ τῆς αἰτίας, β' τὸ τῆς κρίσεως καὶ γ' τὸ τοῦ ἐλέγχου μεθ' ὃν ἀκολουθεῖ ἡ τιμωρία (2). ἄνευ δὲ τῆς κρίσεως καὶ τοῦ ἐλέγχου, ὅτι ὁ κατηγορούμενος ὄντως εἶνε ἔνοχος τῆς ἀποδιδομένης αὐτῷ κατηγορίας, ἡ αἰτία εἶνε ἀπλή ὑπόθεσις μόνον καὶ οὐδεμίᾳ τιμωρία γίνεται· τόσον δ' εὐλαβῆς πρὸς τὴν τάξιν ταύτην ὁ νομοθέτης ἐγένετο, ὥστε καὶ ὁ καταδικασμένος ἤδη ἐπ' ἀκουσίῳ φόνῳ εἰς φυγὴν, κατηγορούμενος ὕστερον ἐπὶ φόνῳ ἐκουσίῳ, ἔδει νὰ δικασθῆ καὶ διὰ τὴν κατηγορίαν ταύτην ἐν Φρεαττοῖ· ὁ νόμος ἤδη, εἰ καὶ ὁ κατηγορούμενος καὶ πρότερον τοιοῦτόν τι ἐποίησε, δὲν ἐπίστευσεν ἀβασανίστως εἰς τὴν κατηγορίαν, ὅτι εἶνε ἔνοχος οὐδ' ἄκριτον κατεδίκασεν, ἀλλ' εὔρε τὸ εὐσεβὲς καὶ ἐκεῖνον οὐκ ἀπεστέρησε λόγου καὶ κρίσεως· εἰδὲ περὶ τῶν ἀνδροφόνων ἤδη κεκριμένων τοσαύτην σπουδὴν ὁ νομοθέτης ἔδειξεν, ὅπως λόγου καὶ κρίσεως, καὶ πάντων ὅποσα ἐστὶ δίκαια, τεύξονται περὶ τῶν ὕστερον αἰτιῶν, κατὰ μείζονα λόγον περὶ τοῦ μήτε ἐαλωκότος (ἀποδειχθέντος) μήτε ἐγνωσμένου ἀνδροφόνου προυνόησεν, ἵνα μὴ ἄκριτος τιμωρηθῆ. «Καὶ ἐάν τις ἴδῃ τὸν ἀνδροφόνον περιόντα ἐν τοῖς ἱεροῖς καὶ κατὰ τὴν ἀγοράν, λέγει ὁ μέγας ῥήτωρ, ἔξεστιν αὐτῷ ἀπάγειν εἰς τὸ δεσμωτήριον, οὐχὶ δὲ καὶ οἴκαδε οὐδ' ὅποι βούλεται· καὶ εἰς τὸ δεσμωτήριον δ' ἀπαχθεὶς οὐδ' ὀτιοῦν πείσεται, ἐπρὶν ἂν κριθῆ, ἀλλ' ἐάν μὲν ἄλῳ (καταδικασθῆ), θανάτῳ ζημιωθήσεται· ἐάν δὲ μὴ μεταλάβῃ τὸ πέμπτον μέρος τῶν ψήφων ὁ ἀπαγαγὼν, χιλίας δραχμὰς προσοφλήσει» (3).

Καὶ ὡς πρὸς τὸν δοῦλον δέ, καὶ ἐάν ἐπ' αὐτοφώρῳ φονεύῃ τὸν ἑαυτοῦ δεσπότην, ὁ αὐτὸς κανὼν ὑπῆρχεν· ἄκριτον οὐδὲ τοῦτον ἐδύναντο οἱ συγγενεῖς τοῦ φονευθέντος νὰ φονεύσωσιν, ἀλλ' εἰς τὸν νόμον ὄφειλον νὰ παραδώσωσιν, ὅπως κριθῆ (4). Ἐν δὲ τῇ ὑπὸ τῆς πολιτείας καὶ τοῦ νόμου τιμωρία τοῦ φονέως, διετηρήθησαν, ὡς εἶκόσ, καὶ τινὰ λείψανα τοῦ ἀρχαίου ἐθίμου· ὁ συγγενὴς δηλαδὴ τοῦ φονευ-

(1) Πρὸβλ. καὶ Ἀνδοκίδ. κ. Ἀλκιβιαδ. 3 ἡ βουλή ὤμνυε μηδὲνα μήτε ἐξελαῖν μήτε θῆσαι μήτε ἀποκτενεῖν ἄκριτον.

(2) Δημοσθ. ΚΓ', 36 σελ. 631· μέσον αἰτίας καὶ ἐλέγχου ἡ κρίσις.

(3) Δημ. ΚΓ', 77—79 καὶ 80.

(4) Ἀντιφῶν π. τ. Ἡρώδου φόνου 48.

θέντος ἀντὶ τοῦ ἀρχαίου τιμωροῦ γίνεται μόνον κατήγορος τοῦ φονέως· ἐὰν δὲ ὑπὸ τοῦ δικαστηρίου καταδικασθῇ ὁ φονεὺς, οὗτος δὲν παραδίδεται πλέον εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ διώκοντος συγγενοῦς, ἀλλ' εἰς τοὺς νόμους, οἵτινές εἰσι κύριοι νὰ ἐκτελέσωσι τὴν θανατικὴν ποινὴν· ὁ δὲ κατηγορῶν συγγενῆς τοῦτο μόνον τὸ δικαίωμα ἔχει, νὰ παρακολουθήσῃ προσωπικῶς καὶ ἴδῃ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ὑπὸ τοῦ νόμου ἐπιβληθείσης ποινῆς· πλέον δὲ τούτου οὐδὲν ἄλλο δικαίωμα ἔχει (1).

Ἔτερον δὲ βῆμα πρὸς τὰ πρόσω ἐν τῇ νέᾳ Ἀττικῇ διαδικασίᾳ εἶνε, ὅτι ἡ κατὰ τοῦ ἀδικήσαντος κατηγορία δὲν περιορίζεται μόνον εἰς αὐτὸν τὸν παθόντα, ἀλλὰ καὶ πᾶς ὁ βουλόμενος τῶν Ἀθηναίων λαμβάνει τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ παραδώσῃ εἰς τὸν νόμον καὶ τὴν δικαστικὴν ἀρχὴν τὸν κακοῦργον· ὁ Ἀριστοτέλης (2) δικαίως ἐξαίρει τῆς τοῦ Σόλωνος πολιτείας ὡς δημοτικώτατα τὰ τρία τάδε· τὸ μὴ δανείζειν ἐπὶ τοῖς σώμασι, τὸ ἐξεῖναι τῷ βουλομένῳ τιμωρεῖν ὑπὲρ τῶν ἀδικουμένων καὶ τρίτον τὴν εἰς τὸ δικαστήριον ἔφεσιν· τὸ δεύτερον δὲ τοῦτο ἐκ τῶν νομοθετημάτων τοῦ Σόλωνος διευκρινῶν ὁ Πλούταρχος (3) γράφει· ἔτι μᾶλλον νομίζων ὁ Σόλων ὅτι πρέπει νὰ ἐπικουρῇ «τῇ τῶν πολλῶν ἀδυναμίᾳ, παντὶ λαβεῖν δίκην ὑπὲρ τοῦ κακῶς πε-
«πονηθότος ἔδωκε· καὶ γὰρ πληγέντος ἐτέρου καὶ βληθέντος καὶ βια-
«σθέντος ἐξῆν τῷ δυναμένῳ καὶ βουλομένῳ νὰ καταγγέλῃ τὸν ἀδι-
«κοῦντα, ὀρθῶς ἐθίζοντος τοῦ νομοθέτου τοὺς πολίτας, ὥσπερ ἐνὸς
«μέλους συναισθάνεσθαι καὶ συναλγεῖν ἀλλήλοις· διὸ καὶ ἐρωτηθεὶς
«τίς οἰκεῖται κάλλιστα τῶν πόλεων· ἐκείνη, ἔφη, ἐν ἣ τῶν ἀδικου-
«μένων οὐχ ἦτιον οἱ μὴ ἀδικούμενοι προβάλλουσι καὶ κολάζουσι τοὺς
«ἀδικοῦντας.»

Ὁ δὲ Δημοσθένης (4) ἐξαίρει καὶ ἄλλην ἀρετὴν τοῦ νομοθέτου, ὅστις «ἵνα μηδεὶς ἀποστερηθῆται τοῦ δίκης τυχεῖν, πολλὰς ὁδοὺς ἔδωκε διὰ τῶν νόμων ἐπὶ τοὺς ἀδικοῦντας, οἷον τῆς κλοπῆς· ἔρρωσαι καὶ τῇ σωματικῇ σου δυνάμει πιστεύεις; ἄπαγε τὸν κλέπτην ἐπὶ τὸν ἄρχοντα· ἀσθενέστερος εἶ καὶ ἀδυνατεῖς νὰ ἀπαγάγῃς αὐτόν; ἐφηγοῦ ἦτοι οὐδέ-

(1) Δημ. ΚΓ', 69 σελ. 642.

(2) Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτεία 9,1.

(3) Πλούταρχ. β. Σόλωνος 19.

(4) Δημοσθ. ΚΒ', 26 σελ. 601.

γησον τοὺς ἄρχοντας ἐπ' αὐτόν· τοῦτο ποιήσουσιν ἐκεῖνοι· οὐδέτερον βούλει τούτων; γράφου αὐτὸν ἦτοι κατάγγελλε αὐτὸν ἐγγράφως· καταμέμφει σεαυτὸν καὶ πένης ἦν οὐκ ἂν ἔχοις χιλίας (δραχμάς) ἐκτεῖσαι; (ἂν μὴ ἀληθὴς ἢ κατηγορία ἀποδειχθῆ)· δικάζου κλοπῆς πρὸς τὸν δαιτητὴν καὶ οὐ κινδυνεύσεις ἦτοι οὐδὲν ἔχεις νὰ πάθῃς καὶ ἂν μὴ ἀληθὴς ἢ καταγγελία σου ἀποδειχθῆ· τῆς ἀσεβείας κατὰ ταῦτά (ἔστι, λέγει ὁ ρήτωρ) ἀπάγειν, γράφεσθαι, δικάζεσθαι πρὸς Εὐμολπίδας, φαίνειν πρὸς τὸν βασιλέα· περὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων τῶν ἀδικημάτων τὸν αὐτὸν τρόπον».

Ἡ συνταχθεῖσα νομοθεσία δὲν φροντίζει μόνον, ἵνα μηδὲν τῶν μελῶν τῆς πολιτείας στερηθῆ τῶν ἑαυτοῦ δικαιωμάτων, ἀλλὰ καὶ προνοεῖ, ὅπως μηδεὶς τῶν πολιτῶν ὑπερβῆ τὰ ὄρια τῶν ἑαυτοῦ δικαίων· διὸ καὶ τιμωρεῖ τὴν πρὸς τὸν δοῦλον ὕβριν ἐπίσης αὐστηρῶς ὡς καὶ τὴν πρὸς ἐλεύθερον γινομένην. (1) Διότι καὶ πάνυ σοφῶς δὲν ἐξετάζει τίς ὁ παρανομούμενος καὶ ἀδικούμενος, ἀλλὰ προνοεῖ, ἵνα μηδεὶς παρανομήσῃ καὶ ἀδικήσῃ· οὕτω δὲ ἐν τῇ πνεύματι τοῦ σοφοῦ νομοθέτου τὸ αἷτιον τῆς ποινῆς ἀποτελεῖ πολὺ μᾶλλον ἢ παραγνώρισις τῶν ἰδίων δικαιωμάτων ἢ ἢ καταπάτησις τῶν ἀλλοτρίων, πολὺ μᾶλλον ἢ κατάχρησις τῆς ἰδίας ἐλευθερίας ἢ ἢ διατάραξις τῆς ἀλλοτρίας· διὸ καὶ δικαίως οἱ Ἀττικοὶ ῥήτορες ἐξαίρουσι τὸ μέγιστον πλεονέκτημα τῆς συνταχθείσης ποινικῆς νομοθεσίας, ἣτις χάριν τοῦ γενικοῦ συμφέροντος καὶ τῆς κοινῆς ἁρμονίας ἐζήτησε νὰ ἐκριζώσῃ τὴν ἀκολασία καὶ τὴν ὕβριν τοῦ ἀτόμου, ἣτις κατὰ τὴν ὑγιειντάτην Ἑλληνικὴν ἀντίληψιν ἢ ῥίζα τῆς ἀδικίας ὑπάρχει (2)· γραφικώτατα δ' ἀπεικονί-

(1) Δημοσθ. ΚΑ', 46 σ. 529.

(2) Hermann σ. 16, Wachsmuth Hellen. Altertum I, 343. Δημ. ΚΑ', 42—σελ. 528 ἀκαὶ θεωρεῖτε ὅσοι μείζονος ὀργῆς καὶ ζημίας ἀξιοῦσι τοὺς ἐκουσίως καὶ δι' ὕβριν πλημμελοῦντας· ἂν μὲν ἐκὼν βλάβῃ, διπλοῦν, ἂν δ' ἄκων ἀπλοῦν τὸ βλάδος κελεύουσιν ἐκτίνειν· ἂν δὲ μικροῦ πάνυ τιμήματος ἄξιόν τι λάβῃ, βία δὲ τοῦτο ἀφέληται, τὸ ἴσον τῷ δημοσίῳ προσιμᾶν· διότι πάνθ' ὅσα τις βιαζόμενος πράττει, κοινὰ ἀδικήματα καὶ κατὰ τῶν ἔξω τοῦ πράγματος ὄντων ἡγεῖτο ὁ νομοθέτης· τῆς ὕβρεως τὰς μὲν γραφὰς ἔδωκεν ἅπαντι τῷ βουλομένῳ, τὸ δὲ τίμημα (=τὸ χρηματικόν) ἐποίησεν ὅλον δημόσιον· τὴν γὰρ πόλιν ἡγεῖτο ἀδικεῖν, οὐ τὸν παθόντα μόνον, τὸν ὕβριζεν ἐπιχειροῦντα καὶ δίκην ἱκανὴν τὴν τιμωρίαν εἶναι τῷ παθόντι, χρήματα δ' οὐ προσέχκειν τῶν τοιούτων ἐφ' ἑαυτῷ λαμβάνειν § 45 πρὸβλ. καὶ Ἀριστοτέλ. Ῥητορ 1378ῃ ὅπου τὸ πράττειν καὶ λέγειν ἐφ' οἷς αἰσχρόν ἐστι τῷ πάσχοντι καὶ ἵνα ὁ ὕβριζων ἴσθῃ (=ἴδοντῃ αἰσθωνθῇ.)

ζει τὴν ὕβριν ὁ Πλάτων γράφων(1): ἡ ἀδικία τῆς ὕβρεως ἔκγονος· ἡ δὲ ὕβρις γεννᾶται, ὅταν τῇ ψυχῇ ὀψίως τις ἀρχὴν μείζονα τοῦ δέοντος· ὡς δ' ἐν τῷ σώματι πλείων τοῦ μετρίου τροφή ἐκοπᾶ καὶ ἐξυβρίζει εἰς νόσους, οὕτω καὶ ἡ τῇ ψυχῇ μείζων τοῦ δέοντος δεδομένη ἀρχὴ γεννᾶ τὴν ὕβριν, ἐξ ἧς ἡ ἀδικία.

Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον «ὁ νόμος κολάζει καὶ τὰ ἀμαρτήματα, ὅσα τις διάπράττει ἐξ ἀγνοίας, ὅταν αὐτὸς αἷτιος ἢ τοῦ ἀγνοεῖν· οἷον τοῖς μεθύουσι διπλᾶ τὰ ἐπιτίμια ἔταξε· διότι ὁ μέθυστος κύριος ἦν μὴ μεθύσθηναι καὶ τοὺς ἀγνοοῦντάς τι τῶν ἐν τοῖς νόμοις, ἀ δεῖ ἐπίστασθαι καὶ μὴ χαλεπὰ ἐστὶν εἰδέναι, κολάζουσιν· ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τοῖς ἄλλοις, ἀ δι' ἀμέλειαν ἀγνοεῖν δοκοῦσι»· διότι ὁ νομοθέτης νομίζει. «ὅτι ἐπ' αὐτοῖς ἦν τὸ μὴ ἀγνοεῖν· κύριος γὰρ ἦν τοῦ ἐπιμελεῖσθαι, ὡσπερ ὁ ἀκρατῆς βιοτεύων καὶ ἀπειθῶν τοῖς ἰατροῖς· καὶ τῷ ἀδίκῳ δὲ καὶ ἀκολάστῳ ἐξ ἀρχῆς ἐξῆν μὴ γίνεσθαι τοιούτοις· ὁμοίως δὲ καὶ αἱ σωματικαὶ κακίαι, ὅσαι δι' ἀμέλειαν καὶ ἀγυμνασίαν γίνονται, ἐπιτιμῶνται». λέγει ὁ Σταγίριτης (2).

Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὴν ὁρμὴν πρὸς τὸ αὐτοδικεῖν ὁ νομοθέτης σφρότατα προνοῶν ἐξήτησε γὰρ ἐπίσχη· κατὰ τὸν Δημοσθένη, ὁ νομοθέτης διὰ τῶν νόμων καὶ τὰς ἀναγκαίας προφάσεις, ὅπως μὴ μείζους γίνωνται προεῖδεν· οἷόν εἰσι κακηγορίας δίκαι, ἵνα μὴ λοιδορούμενοι τύπειν ἀλλήλους προάγωνται· πάλιν αἰκίας εἰσι δίκαι, ἵνα μηδεὶς, ὅταν ἀδυνατώτερος τοῦ πλήττοντος ἢ, διὰ λίθου καὶ ἄλλων ὀργάνων ἀμύνεται, ἀλλὰ τὴν τοῦ νόμου δίκην ἀναμένην τραύματος πάλιν εἰσι γραφαί, ἵνα μὴ τιτρωσκομένων τινῶν φόνοι γίνωνται· τὸ σμικρότατον ἄρα τὸ τῆς λοιδορίας ἢ κακηγορίας ἀδίκημα πρὸ τοῦ τελευταίου καὶ δεινοτάτου προεωράθη ὑπὸ τῶν νόμων, ὅπως μὴ γίνηται φόνος μηδὲ κατὰ μικρὸν ὑπάγηται τις ἐκ μὲν τῆς λοιδορίας εἰς πληγὰς (αἰκίαν), ἐκ δὲ τῶν πληγῶν εἰς τραύματα, ἐκ δὲ τῶν τραυμάτων εἰς θάνατον, ἀλλ' ἐν τοῖς νόμοις ἐκάστου τούτων ὑπάρχει ἡ δίκη καὶ τιμωρία καὶ μὴ τοῦτο ἐκ τῆς τοῦ προστυχόντος ὀργῆς καὶ βουλήσεως κρίνηται (3).

(1) Πλάτ. Νόμ. 691c.

(2) Ἀριστοτέλ. Ἠθικ. Νικομάχ. 1113β.

(3) Δημοσθ. ΝΔ', 17 σελ. 1262 πρὸβλ. καὶ ΚΓ', 31 σελ. 630 «ὁ μὲν ἀπάγων τις πρὸς θεσμοθέτας τοὺς νόμους ποιεῖ κυρίως, ὁ δὲ ὡς αὐτὸν (ἀπάγων), ἑαυτὸν ποιεῖ κέρσιον τοῦ ἀδικήσαντος; ἔστι δὲ ἐκείνου, μὲν, ὡς ὁ νόμος τάσσει δοῦναι δίκην, οὕτω

Ἐκ τοῦ μεγάλου δὲ πόθου τοῦ νὰ βασιλεύσῃ ὁ νόμος καὶ οἱ πολίται καὶ ἄρχοντες δουλεύωσιν εἰς αὐτόν, ἐρμηνεύεται καὶ ἡ ἐν ταῖς ποιναῖς μεγάλη τῶν ἀρχαίων νομοθετῶν αὐστηρότης, ἣτις εἰς τὴν τῶν σημερινῶν νομικῶν ἀντίληψιν καταπληκτικῶς προσκρούει· βαθύτερον δ' ὁμως αὕτη ἐξεταζομένη οὐχὶ τόσον παράδοξος φαίνεται, ὥς πολλάκις ἐθεωρήθη καὶ θεωρεῖται· ἐὰν λ. χ. ὁ Δράκων (1) καὶ μικρότερα πλημμελήματα διὰ θανάτου ἐτιμῶρει, ἐὰν ὁ Ζάλευκος (2), ὁ τῶν Λοκρῶν νομοθέτης, θανάτου τιμωρίαν ἔταξεν, εἴ τις ἄκρατον οἶνον ἐπινε μὴ προστάξαντος τοῦ ἱατροῦ θεραπείας ἐνεκεν, ἐὰν τέλος καὶ αὐτοῦ τοῦ Σόλωνος νόμοι τινὲς ἦσαν αὐστηρότατοι, τοῦτο σημαίνει, ὅτι οἱ νομοθέται ἐκεῖνοι δὲν ἀπέβλεπον ἂν τὸ ἀδίκημα μικρὸν ἢ μέγα τυγχάνῃ ὄν, ἀλλ' ἐσπούδαζον τὴν ῥίζαν τοῦ κακοῦ νὰ ἐκκόψωσι, πᾶσαν δηλαδὴ ἐν τῷ πολιτικῷ βίῳ ὑπερβασίαν νὰ ἐκριζώσωσιν (3)· διὸ καὶ ἡ ἐξ Ἀρείου πάγου βουλή δικάζουσα κατὰ τὰ πάτρια ἐζήτησε τὸν ἀπλῶς ἐνοχόν ὄντα καὶ τὸν ὀπωσοῦν ἠδικοκτότα, νομίζουσα τὸν ἐν τοῖς μικροῖς συνεπιζόμενον ἀδικεῖν, τοῦτον καὶ τὰ μεγάλα τῶν ἀδικημάτων εὐχερέστερον προσδέξεσθαι (4).

Τὴν ὑπερβολὴν τῆς ποινικῆς αὐστηρότητος ἀνεγνώριζε μὲν πολλάκις καὶ αὕτη ἡ Ἑλληνικὴ νομοθεσία, ἐπέβαλλε δ' ὁμως αὐτήν, ἐπειδὴ ἤλπιζε μᾶλλον ν' ἀποτρέψῃ τὸ κακὸν ἢ γενομένου τούτου τὴν αὐστηρὰν ποινὴν νὰ ἐφαρμόσῃ· ἐνιαχοῦ δὲ καὶ ὑποκατέστησεν εἰς τὸν τῆς πολιτικῆς ποινῆς φόβον τὸν τῆς θείας τιμωρίας· ὅθεν καὶ αἱ ἀραιὲς ἀντὶ ἄλλης τινὸς τιμωρίας κατὰ τῶν πλημμελημάτων ἐν τῷ ποινικῷ

«δὲ, ὡς λαβῶν βούλεται· πλείστον δὲ ἀήπου διαφέρει τὸν νόμον κύριον εἶναι ἢ τὸν ἀχθρόν (κύριον) γίνεσθαι.»

(1) Λυκοῦργ. κατὰ Λεωκράτ. 65 οἱ γὰρ ἀρχαῖοι νομοθέται οὐ τῷ μὲν ἑκατὸν τάλαντα κλέψαντι θάνατον ἔταξαν, τῷ δὲ δέκα δραχμὰς ἔλαττον ἐπιτίμιον, ἀλλ' ὁμοίως ἐπὶ πᾶσι καὶ τοῖς ἐλαχίστοις παρανομήμασι θάνατον ὥρισαν εἶναι τὴν ζημίαν· προβλ. καὶ Δημ. ΚΔ', 211 σελ. 765. Καὶ μὲν Σόλωνα καὶ Δράκοντα δικαίως ἐπαινεῖτε οὐκ ἔν ἔχοντες εἰπεῖν οὐδετέρου κοινὸν εὐεργέτημα οὐδὲν πλὴν ὅτι συμφέροντας ἔθηκαν καὶ καλῶς ἔχοντας νόμους. Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. Β', 12 ἴδιον δ' ἐν τοῖς νόμοις τοῦ Δράκοντος οὐδὲν ὅ,τι καὶ μνείας ἄξιον πλὴν ἡ χαλεπότης διὰ τὸ τῆς ζημίας μέγεθος· διὸ καὶ κατὰ τὸν Πλούταρχον ὁ Δημάδης ἔλεγεν ὅτι δι' αἵματος, ἀλλ' οὐ διὰ μέλανος τοὺς νόμους ὁ Δράκων ἔγραψεν. Πλούτ. β. Σόλων. 17.

(2) Αἴλιαν. Ποικ. Ἱστορ. II, 37, Ἀθηναῖος X, 33.

(3) Δημ. ΚΒ', 30 σελ. 602.

(4) Δείναρχ. κατὰ Δημοσθέν. 55.

κώδικι προσετάχθησαν· οὕτω λ. χ. ὁ νόμος τοῦ Χαϊρώνδα ἐκέλευε «χρὴ δ' ἐμμένειν τοῖς εἰρημένοις, τὸν δὲ παραβαίνοντα ἔνοχον εἶναι τῇ πολιτικῇ ἀρχῇ» (1) καὶ ἐν ἐπιγραφῇ εὐρέθη· «ὁ δὲ εἶπας ἢ πρήξας τι παρὰ τόνδε τὸν νόμον καὶ μὴ ποιήσας τι τῶν προσταττομένων ἐν τῷ νόμῳ τῷδε, ἐξώλης εἶη καὶ τὸς καὶ γένος τὸ ἐκείνου» (2).

Ἡ αὐστηρότης τῆς ἀρχαίας ποινικῆς νομοθεσίας προσηκόντως ἐρμηνεύεται καὶ ὑπὸ τὴν ἐποψίν τῆς κοινῆς εὐπραγίας· καὶ νομικῶς μὲν ἐξεταζόμενον τὸ πρᾶγμα φαίνεται ὑποπτον, θεραπευτικῶς δὲ τελείως δικαιολογεῖται. Διότι κατὰ τὴν ἰατρικὴν ἐν τινι νόσῳ τοῦ γενικοῦ ὀργανισμοῦ δὲν ἀρκεῖ τὸ σύμπτωμα μόνον νὰ πολεμήσῃ τις, ἀλλὰ καὶ τὴν αἰτίαν τούτου νὰ ἐκριζώσῃ, ἵνα μὴ τὸ κακὸν ὑποτροπιάσῃ. Ὅθεν καὶ τὸ κακούργημα ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων εἰκότως νόσημα τῆς κοινωνίας ἐθεωρήθη καὶ ἡ τιμωρία ἔκαστος καὶ θεραπεία τούτου (3). Ἐπειδὴ δὲ ἡ πολιτεία προσέτι ἐθεωρήθη καὶ ὡς ὀργανισμὸς οὐ πᾶς πολίτης ἀποτελεῖ μέλος οὐχὶ αὐθυπόστατον, ἀλλὰ συμφυὲς πρὸς τὸ ὅλον (4), διὰ τοῦτο καὶ ἡ θεραπεία τοῦ ἠθικῶς νοσήσαντος πολίτου ἢ μέλους τῆς κοινωνίας ἔδει νὰ γίνηται οὐχὶ μόνον χάριν αὐτοῦ τοῦ μέλους, ἀλλὰ καὶ χάριν τοῦ ὅλου κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ, οὐδὲ χάριν τῆς μερικῆς περιπτώσεως, ἀλλὰ χάριν τῆς γενικῆς ἀσφαλείας καὶ διαρκοῦς ὑγείας· καὶ καθὼς τὸ ἄτομον κατὰ τὴν νόσον ἐνὸς τῶν ἑαυτοῦ μελῶν διὰ τὴν περίστωσιν τοῦ ὅλου σώματος ὀλίγον λογίζεται τὴν ἀποκοπὴν τοῦ ἀνιάτως νοσήσαντος μέλους, πολλῶ μᾶλλον πρέπει ἡ κοινωνία καὶ ἡ πολιτεία διὰ τὴν γενικὴν αὐτῆς ἀσφάλειαν καὶ εὐεξίαν νὰ ἀποκόπη τὸ ἐκ τῆς κακουργίας ἀνηκέστως νοσοῦν αὐτῆς μέλος· κατὰ τὴν εὐστοχον τοῦ Δημοσθένους παρομοίωσιν ὁ κακούργος ἐν τῷ πολιτικῷ ὀργανισμῷ (5) ὁμοιάζει πρὸς τὸν καρκίνον ἢ τὴν φαγέδαιναν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος· ὡς δὲ οἱ ἰατροὶ τὸ διὰ τὰ νοσήματα ταῦτα πάσχον τοῦ

(1) Στοδ. λόγ. XLIV, 40.

(2) CIA, 3044 καὶ 3059.

(3) Πλάτ. Πρωταγόρ. 322Δ, Πολ. 410, Νόμ. 735Ε καὶ 958.

(4) Ἀριστοτέλ. Πολιτικ. VIII, 1,2 ἅμα δὲ οὐδὲ χρὴ νομίζειν αὐτὸν ἑαυτοῦ εἶναι τινα τῶν πολιτῶν, ἀλλὰ τῆς πόλεως· μόνον γὰρ ἕκαστος τῆς πόλεως. Πλούταρχ. 5. Λυκούργ. 25 τὸ δ' ὅλον εἶθιζε τοὺς πολίτας μὴ βούλεσθαι μηδ' ἐπίστασθαι κατ' ἰδίαν ζῆν, ἀλλ' ὡσπερ τῆς μελίττας τῷ κοινῷ συμφυεῖς ὄντας ἀεὶ καὶ μετ' ἀλλήλων εἰλωμένους περὶ τὸν ἄρχοντα μικροῦ δεῖν ἐξουσιᾶς ἑαυτῶν ὑπ' ἐνθουσιασμοῦ καὶ φιλοτιμίας ὅλους εἶναι τῆς πατρίδος.

(5) Δημοσθ. ΚΕ', 95 σελ. 798.

σώματος μέλος απέκασαν και απέκοψαν, ούτω και η πολιτεία τον κακοῦργον ἢ ἀνιάτως νοσοῦντα πολίτην πρέπει νὰ ἀποκτείνῃ ἢ νὰ ἐξορίζῃ. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ τῆς τιμωρίας ἢ θεραπείας καὶ ὠφέλεια ἐπέρχεται οὐχὶ εἰς τὸ μέλος αὐτό, ὅπερ ὡς ἀνιάτον ἤδη ἀπεκόπη, ἀλλ' εἰς τὸν ὅλον ὀργανισμόν, ὃν νὰ συνδιαφθείρῃ τὸ νοσήσαν μέλος ἠπείλει.

Ἄλλ' ἡ ποινικὴ νομοθεσία τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων δὲν ἀπέβλεψεν εἰς τὸ τοῦ παρόντος μέγρον συμφέρον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ τοῦ μέλλοντος· ὁ τὴν ποινικὴν νομοθεσίαν ρυθμίζων δὲν σκοπεῖ μόνον εἰς τὴν ἐν τῷ παρόντι κοινὴν εὐπραγίαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἐν τῷ μέλλοντι διὰ τῆς ἀποτροπῆς τοῦ κακοῦ ἢ αὐστηρότης μάλιστα τῶν ποινῶν δὲν συνετέλει τόσον εἰς τὸ ἐπισχεῖν τὴν κακουργίαν τοῦ παρόντος ἢ τὴν ἐπαγόρθωσιν τοῦ γενομένου κακοῦ, ὅσον πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ συμβητομένου (1). ὁ Πλάτων συχνάκις μνημονεύει τὸν διττὸν τῆς ποινῆς σκοπόν, τὸν τῆς βελτιώσεως τοῦ παρεκτραπέντος καὶ τὸν ἀποτρεπτικὸν τοῦ κακοῦ ἤτοι τὸ ἐκδειματῶσαι τοὺς ἄλλους· ἀλλὰ παρὰ τῷ φιλοσόφῳ οἱ δύο οὔτοι ὅροι τοῦ ποινικοῦ δικαίου δὲν ἀντίκεινται πρὸς ἀλλήλους ὡς συχνὰ παρὰ τοῖς νῦν, ἀλλὰ παραλλήλως βαδίζουσι καὶ ἀλλήλους συμπληροῦσιν (2)· ὡς γνωστόν, ἡ μὲν θεραπεία τοῦ νοσήσαντος μέλους καὶ αὐτὸ τοῦτο λυσιτελεῖ καὶ τὸν ὅλον ὀργανισμόν, ἡ δὲ ἀποκοπὴ τοῦ ἀνηκέστως νοσοῦντος ὠφελεῖ μόνον τὰ λοιπὰ μέλη· ἀλλ' ἐν τῷ πολιτικῷ ὀργανισμῷ ἡ ἀποκοπὴ τοῦ ἀνιάτως νοσήσαντος πολίτου διττῶς ὠφελεῖ καὶ διότι πρὸς τὸ παρὸν δὲν συνδιαφθείρονται πλέον οἱ λοιποὶ πολῖται ἐκ τοῦ ἠθικοῦ ἐκείνου μιάσματος καὶ διότι παραδειγματίζονται ὡς πρὸς τὸ μέλλον· διότι ὀρῶντες ἐκεῖνον πάσχοντα τὴν θανατικὴν ποινὴν καὶ φοβούμενοι μὴ ταῦτόν πάθωσι κακουργήσαντες, βελτίονες γίνονται (3).

(1) Πλάτων Νόμ. 852 καὶ Δημοσθ. Κ', 158 σελ. 505.

(2) Hermann Grund. Strafr. σελ. 27.

(3) Πλάτ. Νόμ. 862E, Γοργ. 480 καὶ 535 προσήκει δὲ παντὶ τῷ ἐν τιμωρίᾳ ὄντι ὑπ' ἄλλου ὀρθῶς τιμωρουμένῳ ἢ βελτίονι γίνεσθαι καὶ ὀνίνασθαι ἢ παραδειγματι τοῖς ἄλλοις γίνεσθαι, ἵνα οἱ ἄλλοι ὀρῶντες πάσχοντα ἢ ἂν πάσχη φοβούμενοι βελτίους γίνωνται· ὠφελοῦνται δὲ οἱ ἂν ἰάσιμα ἁμαρτήματα ἀμάρτωσιν· οἱ δ' ἂν ἔσχατα ἀδικήσωσι καὶ διὰ τοιαῦτα ἀδικήματα ἀνιάτοι γένωνται, ἐκ τούτων τὰ παραδείγματα γίνονται καὶ οὔτοι αὐτοὶ μὲν οὐκ ὀνίνανται, ἄλλοι δὲ ὀνίνανται οἱ τούτους ὀρῶντες· διὰ τὰς ἁμαρτίας τὰ ὀδυνηρότατα πάθη πάσχοντες.

Κατὰ τὸν φιλόσοφον μάλιστα ὁ μὴ ὡσπερ θηρίον ἀλογίστως, ἀλλὰ μετὰ λόγου κολάζων, δὲν ἀποβλέπει εἰς τὸ παρεληλυθὸς ἀδίκημα· (οὐ γὰρ ἂν τό γε πραχθὲν ἀγέννητον θείη)· διότι τὸ πραχθὲν δὲν δύναται νὰ καταστήσῃ ἀγέννητον· ἀλλὰ τοῦ μέλλοντος χάριν, ἵνα μὴ αὐθις ἀδικήσῃ μήτε αὐτὸς οὗτος μήτε ἄλλος ὁ τοῦτον ἰδὼν κολασθέντα· ἀποτροπῆς γοῦν ἔνεκα (τοῦ κακοῦ) κολάζει (1). Καὶ οἱ Ἀττικοὶ δὲ ῥήτορες ἐν τοῖς δικαστηρίοις συχνὰ προτρέπουσι τοὺς δικαστάς, ἵνα τοὺς κληγορούμενους αὐστηρῶς τιμωρῶσιν, ὅπως παράδειγμα τοῖς ἄλλοις γίνωνται (2). Διδακτικωτάτη δὲ μάλιστα φαίνεται ἡ παραδειγματικὴ τιμωρία, ἣν ὁ ἄρχων Ἀρχίνος ἐποιήσατο ἐν τῇ μετὰ τοὺς τριάκοντα δημοκρατίᾳ, ὅτε ἐψηφίσθη τῶν παρεληλυθόντων μηδενὶ πρὸς μηδένα μνησικακεῖν ἐξεῖναι· καὶ ἐπειδὴ τις τῶν κατεληλυθόντων (ἐκ τῆς ἐξορίας) ἤρξατο μνησικακεῖν, ἀπαγαγὼν τοῦτον ὁ Ἀρχίνος εἰς τὴν βουλήν ἐπεισεν ἄκριτον ἀποκτεῖναι λέγων, ὅτι νῦν δείξουσιν, εἰ βούλονται τὴν δημοκρατίαν σώζειν καὶ τοῖς ὄρκοις ἐμμένειν· διότι ἀφέντες τοῦτον προτρέψουσι καὶ τοὺς ἄλλους μνησικακεῖν· εἰ δ' ἀποκτείνωσι, παράδειγμα ποιήσουσιν ἅπασιν· ὅπερ καὶ συνέπεσεν· ἀποθανόντος γὰρ ἐκείνου, οὐδεὶς πώποτε ὑστερον ἐμνησικάκησεν (3).

Ἦδη δὲ μεταβαίνομεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τοῦ φονικοῦ δικαίου, τῶν φονικῶν νόμων καὶ δικαστηρίων ὡς καὶ τῶν ἐπὶ τοῖς φόνοις ποινῶν.

Φονικοὶ νόμοι (4)—φονικὰ δικαστήρια.

Ἡ ἐν Ἀθήναις γραπτὴ φονικὴ νομοθεσία χρονολογεῖται ἀπὸ τοῦ Δράκοντος (5) (621 π. Χ.)· ἐν αὐτῇ δ' ἤδη διακρίνονται τρία εἶδη

(1) Πλάτ. Πρωταγόρ. 324, Νόμ. 934.

(2) Δημοσθ. ΙΘ', 101. Λυσί. κατὰ Ἀλκιδιδάδ. Α', 12. Δείναρχος κατὰ Δημοσθ. (III).

(3) Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτεία 39,6 καὶ 40,2.

(4) Πρὸς διαφώτισιν τοῦ τε Ἀττικοῦ δικαίου καθόλου καὶ τοῦ ποινικοῦ καὶ φονικοῦ ἰδίᾳ συμβάλλονται μάλιστα μὲν οἱ διασωθέντες τῶν Ἀττικῶν ῥητόρων δικανικοὶ λόγοι, ὧν οἱ μὲν ἀρχαιότεροι, ὡς οἱ τοῦ Ἀντιφῶντος, δὲν ὑπερβαίνουν τὴ τελευταῖον τέταρτον τοῦ Ε' αἰῶνος π. Χ., οἱ δὲ νεώτατοι ἐξικνουῦνται μέχρι τῆς τῶν Ἀρπαλείων χρημάτων δίκης 323 π. Χ. πολυτιμώτατον δ' ὡσαύτως ἐφόδιον κατέστη καὶ τὸ ἀρτίως εὑρεθὲν ἔργον τοῦ Ἀριστοτέλους, ἡ Ἀθηναίων πολιτεία. ἐξ ἧς κατεκυρώθη καὶ τὸ ἀξιόχρεων τῶν περὶ τοῦ θέματος τούτου παραδεδομένων ὑπὸ τοῦ Ἀρποκρατίωνος καὶ τοῦ Πολυδεύκου πλουσιωτάτων εἰδήσεων.

(5) Δημοσθ. ΚΓ', 51 «καὶ ὁ νόμος οὗτός ἐστι τοῦ Δράκοντος καὶ οἱ ἄλλοι δὲ ὅσους ἐκ τῶν φονικῶν νόμων παρεγραψάμεν»· καὶ Ἀριστοτέλ. Ἀθην. Πολιτ. 41, 2 ἐν